

Poštnina plačana v gotovini.

MODRA
OPTICA
LETO
VI

LETO 1934/35

ŠTEV. 4

MODRA PTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta št. 3.
Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 4. ŠTEVILKE

MAREC

Vladimir Bartol: Služba, ljubezen in TBC

Dr. Silva Trdina: Murnova pisma

Milena Mohoričeva: Popotne impresije

Poročila

Razno

SLUŽBA, LJUBEZEN IN TBC

(Zgodba s happy-endom)

VLADIMIR BARTOL

Dve stvari sta vrgli Silvina Lončarja iz njegovega enakomernega življenja in povzročili v njem neko napol radostno, napol z rahlim nezaupanjem izpolnjeno vznemirjenost: nenadna, skoraj pretirana prijaznost njegovega šefa, ki se je izražala v nenavadnem zanimanju za njegovo zdravje in druge njegove osebne okoliščine, in bliskovito narasla ognjevitost njegovega dekleta, ki mu od samih poljubov skoraj ni pustilo do sape.

Osem let je bil že Silvin Lončar uradnik v Centralni banki in ves ta čas ni bil videl svojega šefa, ravnatelja Valentina Dolarja, drugačnega, razen z osornim licem. Njegovi nagovori so bili kratki, odsekani, zadirčni in Silvin Lončar je imel občutek, kakor da je šefu vse na njem, predvsem njegova suhljata, bledeča zunanost, zoprno in odvratno. Sprva ga je to neznansko bolelo, pozneje se je temu mučnemu stanju do neke mere prilagodil. Samo srce mu je začelo hitreje utripati, kadar je zaslišal pred vrati trdne, prožne ravnateljeve korake. Prsti so mu ob takih prilikah nervozneje zgrabili za akte, važno jih je začel premetavati, da bi zakril svoje neugodje ob šefovem vstopu v pisarno. Ravnatelj Dolar se je večkrat zaustavil ob njegovi mizi, na kateri je bil najzvarnejši red, pogledal preko njegovega ramena in tiho in nepremično vztrajal tako nekaj časa.

Lončar je tedaj napeto prisluhnil. Zdelo se mu je, da oni na skrivaj posluša močno utripanje njegovega srca, da ga njegova plahost na neki prav poseben način jezi in da se sam napol veseli te svoje jeze. Ko se je šef odmaknil, je večkrat ujel izraz njegovega obraza. Bil je bolešno spačen, nekako tak, kakor ga imajo ljudje, ki jih spravlja drsanje igle po steklu ob živce.

»Draži ga moja jetičnost,« si je mislil Lončar. Spreletelo ga je nekakšno zlohотно veselje.

Neko jutro je nenadoma stopil ravnatelj Dolar k njegovi mizi, potrepil ga je po ramenu in z neko njemu povsem tujo dobrodušnostjo dejal: »Že dobro, že dobro Lončar.« Pozneje se je še enkrat vrnil, vprašal ga, kako mu kaj gre, kako je z njegovim zdravjem, in mu priporočil, naj si dà nekaj oddiha.

Prvo, na kar je Lončar pomislil, ko se je rešil iz svoje zmedenosti, je bilo: »Morda mi hoče povišati plačo? Uvidel je nemara, da je malokdo tako zanesljiv v delu, in me namerava postaviti na odgovornejše mesto.«

Pozneje se je med te radostne misli vmešala rahla bojazen. »Kaj neki pomeni ta nenadna ravnateljeva ljubeznivost? Gotovo se skriva nekaj za tem. Samo da bi ne bilo kaj slabega.«

Dva dni potem ga je doletelo drugo presenečenje. Po uradu se je proti večeru kakor po navadi sestal s svojo zaročenko v drevoredu. Bilo je sredi poletja in dekle se je pravkar vrnilo s kopališča. Brez besede mu je ovila roke okrog vratu in ga vroče poljubila. Ves zmeden je bil. Poznala sta se že tretje leto in vajejen je bil, da sta se sešla kakor dva stara, dobra prijatelja in se pogovorila o vseh malenkostih dneva.

Danes mu Anica nikakor ni pustila do besede. Oprijela se je njegove roke, govorila živahno, pripovedovala mu o kopališču, o svojem plavanju, se zraven smejala, zbijala šale in ga popolnoma pritisnila v molk. Ko sta se pred večerjo poslovila — prav za prav je Anica njega odslovila —, se še vedno ni znašel. Na jeziku mu je ostalo vse tisto, kar ji je mislil povedati, o izpremenjenem odnosu njegovega šefa do njega, o novicah pri svojih tovariših in o vseh tistih neznatnih stvareh, ki so tvorile vsebino njunega vsakodnevnega razgovora in ki so bile njej prav tako domače, kakor njemu. Veselo vznemirjen, vendar nezadoščen, je razmišljal še pozno v večer o čudnem preokretu, ki mu ga je bilo prineslo v zadnjih dneh življenja. Kakor sta mu bili obe spremembi v svojem bistvu že dolgo zaželeni in prijetni, se je vendarle vselilo vanj rahlo nezaupanje, ki ga je na skrivnem navdajalo z mislijo, da bi bilo nemara bolje, če bi bilo ostalo vse pri starem.

*

Največja skrb in najobčutljivejša bolna točka Vincenca Ermana, podravnatelja firme Jugo-Ex, je bil njegov najstarejši sin Marjan. Dokler je fant študiral gimnazijo, je še nekako šlo. Sicer je moral ponavljati nekaj razredov, menjati nekaj zavodov, končni rezultat je pa le bil matura. Takrat mu je srečni oče kupil motorno kolo najnovejšega tipa. Ali komaj se je Marjan vpisal na Dunaju na eksportno akademijo, so zgrmeli vsi upi njegovih roditeljev v vodo. Na mesto priznanega prvega semestra je prejel stari Erman občutno menico, ki jo je moral izplačati, če se je hotel izogniti škandalu. Prvi menici je sledila druga, tej tretja, dokler ni nesrečni oče več vedel, kje se ga glava drži. Grožnje z razdedinjenjem, z odtegnitvijo podpore, z javnim preklicom, da stari Erman ni več plačnik za dolgove svojega sina, so Marjana samo še ošvignile kakor krila nadležne mušice. Spoznal je bil očetov strah pred javnim škandalom in to je bil temelj, na katerem je zidal svoje nevarne podvige. Veseljačil je z mladimi dunajskimi bonvivani, vzdrževal hkratu po več metres, stavljal pri konjskih dirkah in se sploh védel kot pravi grandseigneur. Če se je spomnil pri tem, kako sivijo zaradi njega njegovemu očetu lasje, je hitro zvrnil vase kozarec šampanjca, da si olajša rahlo vzbujeno vest.

»Paperlapap«, si je rekel v dunajskem žargonu. »Čemu bo staremu denar, ko stoji že z eno nogo v grobu.«

Nekoč ga je presenetil oče na njegovem stanovanju v zgodnjih jutranjih urah. Pripeljal se je bil z nočnim ekspresom in nemudoma poiskal sina. Našel ga je v trdnem spanju poleg ene njegovih metres. Jeza je zavrela v njem. Pograbil ga je za lase in ga tresčil s postelje na tla. Oklofutal ga je in obrcal, medtem ko se je dekle na tihem obleklo in izginilo skozi vrata. Ves prestrašen se je presenečeni sin napravil, zbral svoje stvari in sledil v nekakšni polzavesti kakor jagnje svojemu očetu.

na vlak. Šele doma je prišel k sebi in dvignil strahovit hrup, ki pa se je moral spričo očetove energije kmalu poleči.

Stari Erman je poslal Marjana k nekemu svojemu poslovnemu prijatelju na jug naše države. Nekaj časa se je sin dobro držal in oče je že mislil, da se je huda kri unesla. Toda še ni minilo pol leta, ko je prejel brzojavko, da je Marjan z zaupanim mu denarjem odpotoval v družbi nekega dekleta neznanu kam. Stari Erman je mislil, da se bo od sramote sesedel. Takrat je prvič začutil, da mu bo srce od večnih razburjanj zaradi sina prej ali slej odpovedalo.

Marjan se je vrnil v spremstvu orožnikov domov. Zadeva se je sicer nekako zabrisala, vendar ni nihče od domačih spregovoril z njim besede. Oče je najel detektiva, ki je sledil Marjanu na vseh njegovih poteh. Ta moralni bojkot, to življenje, podobno sencu, mu je naposled popolnoma zmlelo živce. Po dveh letih takega nemega sožitja je napisal očetu obupno pismo, v katerem ga prosi, naj še enkrat poizkusi z njim in naj mu preskrbi kakšno delo, ki bi ga zopet dvignilo do »človeškega dostojanstva«. Medtem so mu bili začeli ob sencih siveti lasje. To in pa njegova skeksanost sta napotili očeta, da se je skušal še enkrat zavzeti zanj.

*

Računati, da bi hotel kdorkoli v mestu sprejeti Marjana v službo, bi bilo spričo »slovesa«, ki ga je užival, nesmiselno. Da bi ga pa stari Erman poslal kam drugam, bi bilo toliko, kot da bi ga zopet prepustil starim izkušnjam. Zato sta z ženo skovala načrt, da bi ga vrinila v Centralno banko, kjer je bil ravnatelj njegov bratranec Valentin Dolar.

Lepega dne sta se sešla moža pri taroku. Erman je neusmiljeno izgubljal in, da bi si olajšal dušo, kakor je rekel, je povabil »na vso jezo« Dolarja s seboj na kozarec vina. Tam mu je začel pripovedovati o spremembi pri svojem sinu, kako da ga je družabni bojkot potrl in kako si sedaj, že napol osivel, želi, da bi se rehabilitiral. Dolarju se ob prijetni zavesti dobljene igre še sanjalo ni o kaki nakani. Da bi ublažil pri svojem bratranču občutek poraza pri taroku, mu je začel vneto pritrdjevati in se ogrevati za to, da se fantu preskrbi kakšna služba. Erman je naglo pograbil za prst in naskočil bratranca s pozivom, da nastavi Marjana v svoji banki.

Ravnatelj Dolar se je močno prestrašil.

»Duša božja,« je dejal. »Z največjim veseljem, toda kam naj ga vtaknemo, ko smo na tem, da začnemo z redukcijami.«

Vprav to se je zdelo Ermanu najprimerneje. Če se že reducira, naj se reducira eden več in na njegovo mesto naj se postavi Marjan.

Dolar se je otepal z vsemi silami. »Kaj, tega lumpa da bi sprejel v svoj zavod?« je mislil na tihem. »Že itak gredo posli navzdol, zdaj pa naj mi pride še ta Ermanova korifeja na vrat, pa pridemo na začetek konca.« Prav v nekem skritem kotičku je namreč svojemu bratranču od nekdaj privoščil, da se mu je bil sin tako »izrodil«; in ker je bil prav tisto leto njegov lastni sin z odliko maturiral, je oba fanta pri sebi rad primerjal in se iskreno veselil svojega »boljšega deleža«. In sedaj naj bi iz nekih sorodniških ozirov sprejel »tisto Ermanovo cvetko« k sebi v službo in na ta način zopet nekako pomešal ono, kar je bila po njegovem mnenju narava sama tako modro ločila.

Tako je bil prvi napad odbit. Toda klin je bil zabit v sovražno trdnjavo in naskok je sledil naskoku. Vse sorodstvo se je zavzelo za Marjana. Človek se vendar ne sme kar tako zavreči, posebno še, če je iz sorodstva. Vsi so se namreč srčno veselili, da si je bil stari Erman izbral vprav Dolarja za žrtev svojega sina, in iz strahu, da ne bi morda, v primeru končne odklonitve, padlo to breme nanje, so še prav posebno pritiskali na ravnatelja Centralne banke. Obkrožen od moralnega pritiska svoje žlahte se Dolar ni vedel več kako obrniti. Bilo mu je kakor muhi, ki se je zapredla v pajčevino. V zavesti, da so živci desetorice močnejši, kakor živci poedinca, ker se med posameznimi naskoki lahko odpočijejo, in posebno še, ko se je njegova lastna žena opredelila za sorodstvo, je začel naposled, preklinjajoč vso žlahto, popuščati.

*

Neko predpoldne se je nepričakovano pojavila gospa Ermanova v Centralni banki. Ravnatelj Dolar bi jo bil najrajši poslal k vragu; toda ko je privihrala v elegantni poletni toaleti, vsa našminkana in neparfemirana in še zmerom lepa, skozi štiri predsobe v njegovo pisarno, se je dal na ljubo svojim uradnikom preslepiti in ji je galantno poljubil roko. Nehote mu je namreč laskal ta močno opazni damski obisk.

Gospa Ermanova je bila s to moško slabostjo instinktivno računala. Sédla je v naslanjač in si dala prižgati ponujeno cigareto.

»Kaj počne ona jetika v drugi predsobi?« je vprašala sredi pogovora.

Nič bi ne moglo Dolarja bolj razkačiti, kakor namig na nesrečnega Silvina Lončarja in na njegovo bolešno zunanost. V trenutku si ga je predstavljal, kako sedi sključen nad akti in bulji s šiljastim nosom in s svojimi kratkovidnimi očmi skozi očala vanje. In prav njega mu je morala njegova polusvakinja privleči pod nos!

»Nesrečno fanté,« je dejal, kroteč svojo jezo. »Sicer sposoben uradnik.«

»Pokašljuje pa tako, da bi človek mislil, da bo še nocej izdihnil.«

»Kaj hočemo, usmiljenje, socialni čut.«

»Hvala lepa za usmiljenje in za socialni čut, če ti pa človek okuži celo pisarno.«

»Osem let ga že držimo v službi.«

»Zraven pa mora nešteto zdravih in sposobnih posedati z rokami križem. Taki bolniki spadajo v sanatorij, ne pa v pisarno.«

Dolar se je na tihem prestrašil. Zablislilo se mu je, kam vodi naskok na nesrečnega Lončarja.

Gospa Ermanova je kmalu prišla z barvo na dan.

»Dragi prijatelj,« je dejala in ga mehko prijela za roko. »Ali se ti ne zdi, da bi naš Marjan, ves čas seveda pod primerno kontrolo z naše strani, bolj spadal na ono mesto, kakor pa tista tvoja jetika? In povrh vsega bi se zadovoljil z veliko manjšo plačo, kakor jo nedvomno daješ onemu človeku.«

Dolar bi bil najrajši treščil s pestjo po mizi. Da ji je mogla prav ta jetika priti pod nos! Ta prokleti nebodigatreba, ki mu že itak vseh osem let teži na živcih! Zaradi njega si bo nemara zares nakopal tisto »Ermanovo diko« na vrat!

Rezko se je opravičil, da čaka nanj mnogo dela, se toliko premagal, da je galantno pospremil svojo polusvakinjo skozi četvero predsob in se

potem z nasilnimi koraki vrnil v svojo pisarno. Ko je šel mimo Lončarja, je pri sebi srdito zaklel.

Sedaj je sorodstvo zasledilo v Dolarjevi trdnjavi šibko točko. Vse je pritisnilo na nesrečnega Lončarja, podminirali so mu borni stolček in oblegovani ravnatelj se je začel umikati na vsej črti. Še bolj se je zadiral nad Lončarjem, čutil, da mu dela krivico, v njem se je uprlo, kar je bilo človeškega. Večkrat se je sprehajal po svoji pisarni gori in doli, škripal z zobmi in preklinjal svet, posebno ženske.

»To niso ljudje, to so zveri!« je vzklikal pri sebi. »Brez srca so, brez usmiljenja, brez slehernega socialnega čuta. Človeka, ki je bolan, ki je že osem let v moji službi, naj vržem naenkrat na cesto, in to zaradi kreature Marjanovega kova!«

Pod vplivom strahu, da bi moral sprejeti Ermanovega sina v svoj zavod, se mu je Lončar resnično zasmilil.

Toda kadar vzamejo ženske podobno zadevo v roke, ne popustijo, dokler ne dosežejo svojega cilja. Toliko časa so pritiskale na ravnatelja Dolarja, da so mu dobesedno zrahljale živce. Da se enkrat za vselej otrese tega neznosnega vijaka, se je z jezo na samega sebe in v polni zavesti, da dela krivico in godi brezsrčnosti in egoizmu žensk, naposled udal in privolil.

To je bil povod, da je začutil nasproti Lončarju slabo vest, začel kazati prijazno lice in se zanimati za njegovo zdravje.

*

Da je dobil vprav v našem kraju mesto pripravnika na sodišču, temu se je Stevan Buzulja sam najbolj čudil. Bil je od nekod z dalmatinskih otokov, velik kot gora in rjav kot Malajec, nedvomno nekoliko negroiden, z velikimi, črnimi očmi, ki so se živahno vrtele sredi ogromne beline, z debelimi, pohotnimi ustnicami, bisernobelimi zobmi in plavkastočrnimi, močno nakodranimi lasmi, ki so mu štrleli v zrak kakor pavji rep. Zaprošil je bil istočasno za več služb in usoda ga je pahnila vprav v našo sredino.

Delo v pisarni mu je bilo pravi trn v peti. Nепrestano so mu uhajale misli k ženskam in zavest, da mora kakor pribit sedeti na stolici za mizo, mu je povzročala prave tantalove muke. Ko je bil prost, je zletel na lov za avanturami, kakor lovski pes, ki si ga spustil sredi gozda z verige.

Ko je prišlo poletje, je po uradu hitro pokosil in odhitel na kopaljšče. Zleknil je svoje črne, mišičaste ude na sonce in napol meže pasel svoje žejne poglede po ženskih telesih. V fantaziji je pretehtaval možnosti užitkov, razmišljal, kako bi s to ali ono navezal stike, zmerom računajoč pri tem, opreviden po izkušnjah, da bi si obenem ne »pokvaril« pri drugih.

Nekoč mu je obrnil zvonek ženski smeh pogled na dekle, ki je pravkar prihajalo v družbi prijateljice. Bila je majhna, izredno lepo rasla plavalaska, z milim, koketno porednim obrazkom in živimi, plavimi očmi. Leva noga ji je bila nekoliko krajša, da je rahlo pošepavala. Pri teh stresljajih je Stevan Buzulja opazil, kako trdne so bile njene oblike. Prisodil bi ji bil kakih osemnajst let.

S prijateljico sta sedli nedaleč od njega na deske za sončenje. Stevan ni odmaknil pogleda od dekleta. Polagoma se je zleknila, položila krajšo nogo preko daljše s kretnjo, ki se je zdela Buzulji višek mikavnosti in

zapeljivosti. Od poželjenja se mu je zameglilo v možganih. Kakor ris na golobico bi bil planil na dekle; zaškripal je z zobmi in preklel družabni red, ki je postavil povsod plotove človeškim strastem. Nekaj naivno izzivalnega je bilo v sleherni njeni kretnji, v njenem smehu, v njenih navihanih pogledih. Svoje devištvo je nosila takorekoč na nosu, kakor da bi naravnost klicala zavojevalca. Domišljija je Buzulji v trenutku postavila pred oči celoten položaj. Planil je kvišku, vzel kratek zalet in se pognal s tremi, štirimi ogromnimi skoki, preskočivši ograjo, v vodo.

»To je pa fant,« je dejala prijateljica deklici s krajšo nogo. »Ali si opazila, kako te je gledal?«

Deklica ni odgovorila, samo nekaj je zamomljala in močno zardela. Čez nekaj časa je predlagala, da se gresta igrat žogo v vodo.

Tam sta se Stevan in Anica spoznala. Stegnil je svojo dolgo, koščeno roko in ji tik izpred nosa odnesel žogo. »Nesramnež!« je vzkliknila, napol jezno, napol koketno. Ni se zmenil za njeno besedo, vrnil se je v igro in kmalu so vsi trije metali žogo, kakor da bi bili že od bogvedkaj znanci. Pozneje je najel čoln in odpeljal dekleti daleč po vijugasti reki. Ko ga je videla pred seboj, kako je pri veslanju napenjal svoje rjave, mišičaste ude, ga je za trenotek primerjala s svojim fantom, bledečim, slabotnim Lončarjem, in nenadna želja jo je obšla, da bi jo prižehl na svoja prsa. Predstava je bila tako močna, da je nehote zardela. Stevan je opazil njeno rdečico in z instinktom moškega uganel njene misli. V očeh se mu je zabliskalo in skozi ude mu je šlo kakor žerjavica.

Preden so se poslovili, sta se Stevan in Anica dogovorila, da se prihodnji dan zopet dobita na kopališču.

Prav ta večer je bilo, da je Anica sprejela svojega zaročenca z objemom, ki je zbudil v njem napol radostno, napol z bojaznijo napolnjeno začudenje.

*

Da se je bila vezala s slabotnim, jetičnim Lončarjem, je bil temu prav za prav zadnji razlog samo njena telesna napaka. Pri njenem rojstvu je zdravnik opazil, da je leva noga za spoznanje krajša od desne. Nasvetoval je operacijo in ko je napsled do te prišlo, se je napaka samo povečala. Starši so bili popolnoma obupani. »Če bi bila fant, bi ne bilo napol tako hudo,« je modroval oče. »Navsezadnje je bil tudi Lord Byron hrom. Ali kaj naj pričakuje od življenja pohabljenega dekleta?« Na tistem sta si oba želela, da bi Anice sploh ne bilo, ali celo, da bi bila ob rojstvu umrla. Ko je doraščala, je niso puščali v družbo drugih otrok, da je ne bi kdo ponevedoma ali iz hudobije razžalil. Domači so pazili, da niso spregovorili ničesar, kar bi dekleta spominjalo na njeno napako. Ali prav ta mučna vezanost je bilo tisto, kar je Anico najbolj bolelo. Včasih ji je bilo, da bi zakričala vsemu svetu: »Čemu se pretvarjate?! Saj vem, da vsi vidite, da sem pohabljen, in da me zaradi tega neskončno pomilujete!«

Toda vsemu temu morečemu ozračju nakljub se je Anica razvila v prekrasno, zdravo dekle. Njeno telo je bilo gibko, prožno, razvito v najidealnejših proporcijah. Njeni nogi, vsaka zase, sta bili popolni. Ljudje, ki so jo videli, so govorili med seboj: »Kakšna škoda! Taka lepotica, pa je šepava.« Starši so bili zaradi vsega tega še prav posebno nesrečni. Moški so jo ogledovali s poželjivimi pogledi. Vendar bi bilo večino njih sram, pokazati se javno z njo kot s svojim dekletom.

Vsega tega se je Anica do neke meje zavedala. Njeno kipeče zdravje jo je sililo, da se je povsod udejstvovala, njena napaka jo je ovirala, da se nikoli ni mogla prav sprostiti. Ali je bila preveč molčeca, ali pa prehrupna.

S Silvinom Lončarjem sta se spoznala na neki intimni zabavi. Dekleta in fantje so plesali, samo onadva sta sedela. Tisti dan je bila Anica posebno molčeca. Umela je plesati, plesala je celo dobro, pri čemer se njena napaka skoraj niti opazila ni, toda mladost je brezobzirna in fantje so jo, ko so se enkrat zavrteli z njo zaradi dolžnosti, pustili na cedilu. Lončar se ji je približal, začel je govoriti z njo, pametno, za svoja leta skoraj prezrelo. Anica je bila vesela, da ima sploh nekoga, ki ji pomaga preko mučnih trenutkov, in družba je bila razbremenjena. Vendar se je v njej nakopičil neki tih odpor. Mislila je: za drugega itak nisem dobra, kakor za tega ozkoprsega, kratkovidnega fanta. Če je že tako, potem je boljše nekaj, kakor pa nič. Ko je začel pozneje zahajati k njim na dom, mu ni branila. In ko jo je zasnuvil, je pristala. Toda v srcu se ni nikoli popolnoma udala. Instinktivno je čutila, da je vlila samo njena napaka fantu pogum, da se ji je približal. To jo je bolelo in jo navdajalo z nekim tihim srdom proti njemu. Mnogokrat je bila z njim preko mere osorna, celo zaničevala ga je in v gotovih dneh ji je bil naravnost odvraten. Njegovo nerodno poljubljanje, njegova hitro vzkipela in prav tako hitro ugasla strast, ki je izgorevala že ob bežnem objemanju, ji je bila neprijetna, zoprna. Toda starši so ga hvalili in vsa okolica je smatrala za srečo, da je sploh dobila resnega snubca.

Ko je spoznala Buzuljo, je vsa njena narava naenkrat začutila, kakšen je cel moški. Opazila je bila, kako gledajo dekleta za njim, in dejstvo, da se je vprav njej približal, jo je navdalo z nezaslišano radostjo. Njena samozavest, ki jo je izžarevala vsa njena zdrava ženskost in ki je bila samo umetno potlačena, je nenadoma močno narasla. Čutila je, da je šel Buzulja mimo njene napake, kakor mimo nečesa brezpomembnega, da jo je videl vso, tako kot je bila, in da si jo tako pozelel. Táka radost jo je pri tem obšla, da bi bila najrajši objela ves svet. Kaj bo z nesrečnim Lončarjem, se ni vpraševala. Po srcu mu tudi nikoli pripadala ni. Samo ko sta se sešla, ji je bilo malce nerodno. Zabrisala je to s svojim hrupnim objemom, ki je pa, njej sami še ne prav zavedno, že veljal drugemu.

*

Neka čudna omotičnost, podobna nekakšni stalni pijanosti, je prevzemala vse tiste dni Silvina Lončarja. Zdelo se mu je, da se je bil svet zasukal za sto osemdeset stopinj in da so se vsi ljudje izpremenili iz osornih zadirčnežev v sama čez mero ljubezniva bitja. Njegov šef, ravnatelj Dolar, potem prokurist in vsi njegovi kolegi, Anica in njene prijateljice, vse je naravnost tekmovalo, kdo mu bo izkazoval večje prijaznosti. Njegova čuvstvenost se je stopnjevala do neke pretirane razdražljivosti, do nekakšnega permanentnega ganotja, kateremu so bile solze radosti prav tako blizu kakor solze iz neke čudne, sladke bolečine. Nekaj vročičnega je bilo v tem njegovem nastroju, ki se je iz duševnosti prebilo tudi v njegovo telo. Nenadoma, ne da bi poznal vzroka, mu je začelo srce hitreje utripati in na čelo so mu stopile mrzle potne kaplje. Roke so mu bile v stalnem drgetu, zdelo se mu je, da vse v njem živi nenavadno naglo, podesetorjeno življenje. V nogah je pogostoma začutil

slabost in nekajkrat se mu je zvrtilo v glavi. Iz izkušnje je vedel, da ima tudi resnično, telesno vročino.

Vendar si je v trenutkih, ko se je vsega zavedal, priznal, da se skriva pod vso to zunanjo srečo neka komaj zaznatna bojazen, neki čuden strah, da je vsa ta sprememba samo slepilo in da tiči za prijaznostjo njegove okolice nekaj drugega, česar pa ne pozna. Čutil je, da se je os njegove usode zasukala in mučno mu je bilo, ker ni vedel, v katero smer.

Toda vsakokrat, ko je zagledal pred seboj prijazno, dobrodušno lice ravnatelja Dolarja, mu je postalo toplo pri srcu. Napetost, ki je bila vse do zadnjega v njunih odnosih, je popolnoma izginila in Lončar je v svoje začudenje ugotovil, da se dá s šefom prav prijetno in prijateljsko pokramljati. »Nekaj je moral izvedeti o meni,« je razmišljal. »Nemara to, da se nameravam ženiti. Morda mi človek ni prisodil, da bi si znal pridobiti dekle. Sedaj si pa misli: Vidiš ga, fanta, je pa le tič! Kdo bi mu pripisal, da se zna tudi pri ženskah postaviti.« Potem, ko se je spomnil Aničine spremembe, mu je prišlo na um, da bi utegnila tudi ta biti v nekakšni zvezi s šefovo dobro voljo. Morda je kakšen od njenih sorodnikov govoril zanj, ali pa je nemara tudi sam prišel kako z njo v stik. Samo zakaj mu dekle ničesar ne pove? Tolažilo ga je, da je šepava, in da si krepki, zdravi ljudje, posebno še taki, ki zavzemajo položaj, umejo prisvojiti polnovredna dekleta. Vendar so mu vse te nenavadne stvari neprestano dajale misliti in stikati za skritimi vzroki. Od takega razmišljanja utrujen, si je pogostoma zaželel, da bi bilo spet vse pri starem, da bi bilo vse spet sivo, vsakdanje, zato pa prozorno in jasno.

*

V številnih srčnih vezeh, ki jih je Stevan Buzulja vzdrževal, mu je bilo težko, da bi se prav točno spoznal. Da je v Anico preko ušes zaljubljen, se mu je odkrilo na prav svojevrsten način.

Njegova podjetnost ga je bila namreč od vsega početka zapletla v raznovrstne odnose z ženskami. Hranil se je v privatni menzi in že prvi dan se je vnel za mlado, rdečelično kuharico s čipkasto belo havbico in prav takim, svežim predpasnikom. Izmenjal je z njo nekaj ognjevitih pogledov in lepega dne je smuknil za njo v shrambo. V smeju se je upirala njegovemu objemu, toda njegovi poljubi in njegove trdne roke so ji zaprle sapo. Oddaljena samo nekaj korakov od gostov in stroge gospodarice, je morala naposled pred njim kapitulirati. Ostala je še naprej z njim v zvezi in se prav nevarno zaljubila vanj.

Stanoval je v veliki hiši na periferiji mesta. Vratarica je imela osemnajstletno hčerko, študentko trgovske šole. Ni bila posebno lepa, toda bujno razvita, z visokimi prsi in oblimi boki. Nekoč, ko je bila mati bolna, mu je prišlo dekle odpirat. Buzulja je bil nekoliko okajen, zgovorno razpoložen in ker so se bili že nekajkrat ujeli njuni pogledi, je pograbil priliko in naskočil dekle. Njegovi sigurni prijemi so jo zmedli in omamili in sama ni vedela, kdaj se mu je prepustila. Prav tako je stopil v intimne stike s svojo gospodinjo, štiridesetletno vdovo. V to zvezo bi se ne bil nemara spustil, da ni imel od nje materijalnih koristi. Potem je imel odnose še z natararico v gostilni in mlado, lahkoživo šiviljo, katere posebni ljubljenec je bil.

Vse to ženstvo je obiskoval po nekem kaotičnem turnusu, ki sta mu ga določala njegov haremski instinkt in njegova vprav zamorska

pohotnost. Poleg tega je imel še, takorekoč oficijelno, dekle, mlado, lepo deklico iz dobre družine, nekoliko hladno, ki je bila pod posebno zaščito svojih staršev in katere ni mogel niti za trenutek izvabiti v kak samotni kotiček. Zaljubljen ni bil, toda jezilo ga je, da je vsak izmed njegovih kolegov zahajal h kakim mladim, lepim dekletom »iz boljše hiše«, in da ne bi zaostajal za njimi, si je tudi sam izbral podobno družico. Ni je niti posebno naskakoval in ker je bil v sedanosti dovolj zavzet, je pomaknil svoje želje do nje v neko sivo, ne prav jasno bodočnost.

Ko je spoznal Anico, ga je neko dejstvo navdalo s posebnim začudenjem. Pri katerikoli od svojih prijateljic je bil, si je v objemu z njo zmerom predstavljal Anico. Ko se je potem zavedel prevare, je bil nezadovoljen in mrk. Bolj in bolj je Anica napolnjevala njegovo erotično fantazijo, tako da je začel zanemarjati ne le svoje oficijelno dekle, marveč tudi ostale svoje prijateljice, kar se je zdelo njemu samemu dvakrat čudno, ker je spoštoval staro modrost, da je boljši vrabec v roki kakor golob na strehi. Njegovo poželenje mu je postalo pravicata muka in začel je resnično trpeti od neizpolnjenih želja.

Komaj je minilo nekaj dni, odkar se je bil z Anico spoznal, je bil že ves v ognju zanjo. V pisarni so se mu vrtele misli samo okrog nje, in če je še ni bilo na kopaljšču, ko je prišel tja, se mu je zdelo, da je razpet na natezalnici. Ko se je prikazala, mu je takoj odleglo. Vendar mu je njegova zaljubljenost nadevala nekakšne okove, ki so ga ovirali, da se ji ni mogel prav približati.

*

Ravnatelj Dolar ni imel zlepa v življenju tako mučne naloge, kakor je bila odpovedati službo Lončarju. Kadarkoli se je namenil, da stori potrební korak, ga je pogled na Lončarja, ki je sedel kakor pribit za pisalno mizo, odvrnil od njega. Nekaj se je uprlo v njem in jeza ga je pograbila, da mora odpustiti na diktat nekega sorodstva, od katerega ni imel nikoli ničesar, zanesljivega in vestnega uradnika, ki mu je služil že osem let in je bil vrh tega še bolan. Samega sebe je občutil kot žrtev lastne slabosti in malone da se samemu sebi ni smilil. Podobne občutke je imel nemara Pilat, preden se je odločil, da pristane na smrtno obsodbo.

Sleherni dan je nekdo od sorodstva povprašal, če je že odpovedal Lončarju. Dolar je skakal od jeze. »Tem hudičem ni dovolj, da sem sklenil storiti njim na ljubo nekaj proti svoji volji in vesti. Sedaj mi hočejo oktroirati še čas, kdaj naj to malovredno dejanje izvedem.« Tako je psoval pri sebi in se čutil popolnoma brez moči.

Da bi si stvar olajšal in »pripravil teren«, kot je pri sebi imenoval svojo nezavestno željo po zavlačevanju zadeve, se je posvetoval s prokuristom in knjigovodjo. Obema je bilo žal pridnega delavca. Toda šef je bil osoren in obema se je zdelo pametneje, da ne drezata v sršenje gnezdo. O kakem nadomestilu z Ermanovim Marjanom jima seveda ni rekel besede. Že samo pomisel, da bi na ta način motiviral Lončarjev odpust, mu je pognala rdečico v lice. Na ves svet je bil besen in edina tolažba mu je bila, da bo nekoč Marjana, ko bo v njegovih pesteh, lahko temeljito »navijal« in »preganjal« z delom. Poleg tega ga je nameraval izdatno prikrajšati pri plači, Lončarju pa je nameril precejšnjo odpravnino. Ko je pri sebi določil višino te in jo primerjal s prihranki na plači, ki jih bo naredil na Marjanov račun, je videl, da

bo izšel iz zadeve s precejšnjo koristjo. To ga je do neke mere spravilo z mučnim položajem in da bi se otrešel še zadnjega neprijetnega bremena, je pooblastil prokurista, da »otiplje teren«.

*

Ko je Stevan Buzulja ugotovil, da je v Anico zaljubljen, se je začel bati, da bi mu je kdo pred nosom ne speljal. Prosil jo je, da bi šla z njim po kopeli na sprehod. Zavrnila ga je, češ, da ne utegne. Takoj je začela delovati njegova ljubosumna fantazija. Poizvedoval je po njej in naenkrat izvedel, da ima fanta, da je zaročena. Toliko, da se ni od jeze, boli in užaljenega ponosa raztrgal. Sklenil je, da je nikoli več ne pogleda, niti pozdravljal da je ne bo.

Toda strast je bila zbuena in z njo zanimanje. Žal mu je bilo opustiti toliko obetajoči užitek. Poizvedel je, kdo je njegov tekmeč in nekoč je sklenil, da ga počaka pred uradom in si ga ogleda.

Pokazali so mu Lončarja. Lastnim očem ni mogel verjeti. — V tega da se je bila lepa Anica zagledala? Takoj je v svojih očeh znižal njeno vrednost. Užaljen je bil. Predstavljal si je bil, kot vsi ljubosumneži, ki svojega tekmeča ne poznajo, visokega, ponosnega moža, ki ga bo ošinil s komaj opaznim, prezirljivim smeškom. Potem je nenadoma zraslo upanje v njem. Anica se je bila zaljubila v Lončarja, preden je njega spoznala. Ali mu ni nakazala, da ji je všeč? Torej je bitka proti tekmeču že napol dobljena. Zadrl je svoje oči v Lončarja in ga z viška doli pogledal. Prepričan je bil namreč po logiki vseh zaljubljenecv, da oni o njem vse ve, da ga pozna in da se mu na skrivnem posmehuje. Lončar se je pogleda neznanega orjaka prestrašil, potem je mislil, da ne velja njemu, vendar se je, da bi pokazal svojo miroljubnost, ljubeznivo nasmehnil.

Ta smehljaj je dal Buzulji še veliko misliti. — Kaj, če ta »pasji sin« vendarle ne brije na skrivaj svojih norčij iz njega. Če ga ni oni »prokleti ženski vrag« označil kot smešnega zaljubljenca in imata s tem oba svojo zabavo? Naenkrat mu je prišlo na misel, da je Lončar nemara pesnik. Pred pesniki je imel namreč kot tekmeči v ljubezni od nekdanj velik strah, ker je smatral, da izrabljajo za svoja osvajanja neke njemu tuje talente, kar se mu ni zdelo popolnoma »fair«. In ker je Aničina vrednost, ko jo je zopet videl, v njegovih očeh ponovno visoko poskočila, je bil tembolj prepričan, da mora imeti na zunaj tako skromni Lončar njemu neznan »talente«, s katerimi jo je osvojil. Toda vprav to ga je izzvalo, da začne borbo z njim, in odločil se je za »pospešeni postopek«. Tako je pri sebi imenoval naskok za vsako ceno, to je »drzovitost na tretjo potenco«.

*

Temni oblaki, ki so se zbirali nad ubogo Lončarjevo glavo, so odzvanjali v njegovi zavesti, izmaličeni v nekatršne nedoločene slutnje, da se okrog njega nekaj pripravlja, česar sam ne pozna. Neprestano je trepetal v neki čudni vročici, v nekem tujem čuvstvenem razburjenju, ki mu je poganjalo kri s podvojeno silo po žilah. Bil je v stanju silne občutljivosti in doveznosti za najnezatnejše dogodljaje, ki so udarjali vanj od zunaj. Na vse je pretirano močno reagiral. Zdaj je bil strašansko vesel in optimističen: svet se mu je zdel širok, velik, sončen in bodočnost pred njim svetla in lepa. Potem je bil nenadoma zopet potr, da sam

ni vedel, zakaj, vse se mu je zdelo pusto in prazno, življenje borno in mukepolno.

Šele sedaj, v tem čudnem čustvenem nastroju, se mu je zdelo, da se je bil prav zaljubil v Anico. Nekako tuja se mu je zazdela, skrivnostna, mnogo imenitnejša, kakor jo je bil vajen gledati doslej. Njeni izbruhi veselosti, ki jih je prekinjal dolg, uporen molk, so mu bili nerazumljivi; vsa se mu je zdela nova, taka, kakor da bi jo moral še enkrat osvojiti. Začel je paziti na svojo zunanost, na svoje vedenje, na sestanke je prihajal kot na nekaj novega, razburljivega. Večkrat se je prepustil neki tuji razposajenosti, se tako od Anice nehote zmerom bolj oddaljeval, da ji je bilo samo še težje pri srcu.

*

To Lončarjevo nejasno, slutenjpolno čustveno stanje se je nenadoma za trenotek zgostilo v določeno, prijemljivo obliko. Nekoč ga je na hodniku ogovoril prokurist in sredi najprijaznejšega kramljanja ga je naenkrat vprašal: »Kaj bi storili, Lončar, če bi bili odpuščeni iz službe?«

Lončarju se je stemnilo pred očmi. Noge so se mu zašibile, prebledel je kakor smrt, z rokami se je dotipal stene in strmel z velikimi, obupanimi očmi v prokurista. Zdelo se mu je, da vidi rablja pred seboj.

Prokurist se je prestrašil. »Otipavanje terena« je pokazalo krut, nepričakovan rezultat. Prisiljeno se je zasmeljal, prijel Lončarja za ramena, ga stresel zanje in dejal: »Mož, ali ne vidite, da je to samo šala? Zganite se vendar. Vprašal sem vas kar tako tja v en dan.«

Lončar se je blede, brezmočno nasmehnil, kakor bolnik, ki mu je zdravnik dejal, da je kriza preboljena. Prokurist si je mislil, naj šef sam pojé kašo, ki jo je skuhal, rekel Lončarju nekaj vzpodbudnih besed in ga pustil samega. Še dolgo potem so spreletavali Lončarja mrzli drhtljaji po vsem telesu. Bilo mu je, kot da se je silni, neskončno visoki nebesni obok nenadoma spustil tik nad njegovo glavo in da ga bo zadušil. Njegove nejasne slutnje so nenadoma dobile nekaj določenih obrisov. Njegova narava se je sicer oprijela zadnjih prokuristovih tolažilnih besed kakor rešilne bilke, vendar je njegova domišljija proti njegovi volji razpredala dalje nevarno vprašanje. »Kaj bi mi preostalo drugega,« je govoril pri sebi, »če me odpustijo iz službe, kakor da se obesim? Drugo mesto bi v tej gospodarski krizi težko dobil, staršev nimam, niti premožnih sorodnikov.« Misel na Anico mu je bila posebno mučna. Pred njo bi se čutil ponižanega, nesposobnega za življenje. In njegova bolezen? Ali ni njegova razdraženost zadnjih dni samo znamenje, da se začanja ponavljati stara pesem v pljučih? Strt, potlačen je komaj čakal, da bo mogel pohiteti na sestanek, videti jo, kar mu bo, čutil je, v veliko olajšanje.

*

Ko je Anica spoznala, da je Stevan Buzulja resnično vanjo zaljubljen, je občutila proti Lončarju samo še večji odpor. Popolnoma jasno ji je bilo sedaj, kar si je prej rada tajila, da se ji je upal približati samo zaradi njene telesne napake. Sam ves bolehen, slaboten, jetičen je čutil v njej sorodno, od narave zapostavljeno bitje in zaradi tega se mu je zdelo samo po sebi umevno, da spadata skupaj. Toda ona je bila zdrava, željna življenja in ko se je sedaj zavedela, da si jo je zaželel polnovreden moški, se je prebila njena potlačena samozavest na površje. Ne samo,

da ji je Lončar postal tuj, celo smilil se ji ni več in včasih se je zgrozila nad lastnimi čustvi: čutila je proti njemu naravnost zaničevanje in sovraštvo. Vse na njem jo je spominjalo njenega potlačenega, zlaganega življenja, ki ga je sedaj hotela vreči raz sebe. Bolj in bolj je občutila, kako jo privlačuje Dalmatinčeva moška strast v svoj začarani krog, bala se je neznanega in vendar si neskončno želela. Kakor je zbujal sleherni Lončarjev dotik v njej odpor, tako ji je bilo pri Stevanu vse privlačno. Njegov temni, zamorski obraz, njegove koščene, žilave roke, njegova široka, pravilno razvita prsa, njegov tenki stas. Nad tem odkritjem je bila sama tako začudena, skoraj prestrašena, da je smatrala svoje poželenje za nekaj pregrešnega, malone nenormalnega. Večkrat jo je bilo sram, ko ga je videla pred sabo vsega vročega od poželenja, sram zato, ker ni mogla skriti, kako sili sleherno njeno vlakno v njegov objem. Na Lončarja takrat najrajši ni mislila. Sestanki z njim so ji bili prava muka. Opravljala jih je iz dolžnosti in če bi ne bilo vse že nekako sklenjeno med njo, njim in njenimi starši, bi sploh več ne prišla. Zavedala se je, da dela Lončarju krivico in da utegnejo biti posledice vsega tega zanj usodne. Vendar je bila nenadoma v njej vzkipeła strast tako silna, da je bila popolnoma v njeni oblasti.

*

Od onega pogovora s prokuristom ni imel Lončar več pravega miru v sebi. Čutil je, kako se zgrinja nekaj težkega okrog njega, točno ni vedel kaj, in prav ta negotovost mu je bila najmučnejša. Iz bojazni, da bi ne izvedel nekaj strašnega, si ni upal poizvedovati in vprašati nikogar. Edino olajšanje so mu dajali sestanki z Anico. Navadno je prišla vsa razigrana s kopališča, pripovedovala mu tisoč podrobnosti, ki so ga za trenotek iztrgale iz njegove mračne zamaknjenosti vase. Vendar prav razživel se ni več nikoli.

Anica je čutila težko vzdušje in si ga po svoje razlagala. Mislila je, da Lončar nekaj slutí, morda celo vé o njenem shajanju z Buzuljo na kopališču, in ta zavest ji ni bila tako neprijetna. Dvolično igranje ji je težilo dušo in že sama domneva, da vendarle Lončar nekaj sumi, ji je nekoliko razbremenila vest. Nekoč se je ojunčila in ga napol v šali vprašala, kaj bi storil, če bi se recimo njuna zveza razdrła.

Lončar jo je začudeno pogledal. Zmerom se mu je zdelo, da je njuna skupna telesna zapostavljenost zelo trdna vez in ni si mogel misliti razloga, ki bi ju odtujil.

»Ne razumem, zakaj me to sprašuješ. Ti veš, kako je z nama. Čemu bi se ukvarjala s takimi vprašanji.«

Spoznala je, da ne slutí ničesar o njeni zvezi z Buzuljo. To jo je pogodilo. Zamalo se ji je zdelo, da tako trdno računa z njeno napako, da se niti najmanj ne boji zanjo. Zaničevala je njegovo slepoto in bolelo jo je, da jo je tako nizko cenil, kakor da bi ne bila vredna nobenega drugega fanta. Dejala je s hudobnim prizvokom:

»In če bi le prišlo do ločitve? Kaj bi tedaj storil?«

Prestrašil se je. Nenadoma je bila njegova fantazija zopet v pogonu. Nemara je Anica nekaj slišala o njem, morda glede njegove odpustitve. Torej se prokurist le ni samo pošalil?

Mrzlo ga je spreletelo. Obšla ga je slabost. Oprijel se je Aničine roke in se dal voditi kakor otrok.

»Kaj veš o tej stvari?« jo je vprašal s komaj slišnim glasom.

»O kakšni stvari?«

Nekaj časa sta strmela drug v drugega, ne da bi se razumela.

»Čemu si mi potemtakem stavila ono vprašanje? Mislil sem, da morda ti nekaj veš, kaj nameravajo z mano v banki.«

Sproščeno, od srca se je nasmejala.

»Ti ubogi, mali fant,« je dejala. »Kdo je sploh mislil na tvojo banko.«

Da, zdaj je čutila resničen prezir do njega. Torej mu še v sanjah ne pride na misel, da bi se mogla zaljubiti v drugega? Potemtakem je najbolje, da ostane še zanaprej v nevednosti. Ugotovila pa je, da se ji pri misli, da ga vara, prav nič ni smilil.

*

Prihodnji dan je poklical ravnatelj Dolar prokurista k sebi.

»Kako stoji zadeva z Lončarjem?«

Prokurista je obšla zadrega. Vendar se je odločil, da pove po resnici.

»Fant se mi smili. Vprašal sem ga, kaj bi storil, če bi bil odpuščen iz službe. Toliko, da se ni sesedel.«

Da bi prevpil slabo vest, se je ravnatelj Dolar razjezil.

»Kaj se to pravi: toliko da se ni sesedel. Bolnik vendar ne spada v urad! Ali ste mu povedali, da dobi odpravnino, da ga pošljemo na Golnik? Ko se pozdravi, si poišče drugo službo. Sposoben fant je. Priporočili ga bomo.«

Prokurist se je odkašljal. »Prav za prav o odpustu še nisem naravnost govoril z njim. Tudi mi niste dali za to potrebnih navodil.«

»Pa to se vendar samo po sebi razume. Saj ni potreba naravnost pasti z besedo »odpust« na dan! Recite mu, da ga pošljemo na zdravljenje, da mora vendar paziti na svoje zdravje ali kaj podobnega. Glejte, da to čimprej opravite.«

Ko je prokurist odhajal iz šefove pisarne, bi bil najrajši pljunil na ves svet. Vendar je poiskal Lončarja in začel z njim, kot je pač zmogel, neprisiljen razgovor.

Toda že pri prvih besedah je opazil v Lončarjevih očeh paničen strah. To ga je zmedlo. »Boji se me kakor rablja,« je pomislil. Ker pa je že začel, ni hotel odnehati.

»Prav za prav bi vam bil sedaj oddih nujno potreben. Bolni ste, Lončar. Škoda je, da tako zanemarjate svoje zdravje. Šibki ste. Kaj, če bi šli za mesec, dva na Golnik?«

»Povejte naravnost, kaj mislite.« Lončar je zbral zadnje sile za to vprašanje.

Prokurist je pogledal v tla.

»Zdrav človek lahko povsod dobi zaposlitev. Da sem jaz na vašem mestu, bi si dal plačati dopust, ali še rajši, pogodil bi se za odpravnino in bi se s tem denarjem pošteno zopet postavil na noge. Svet je velik, fant moj...«

Lončarju se je zvrtilo v glavi. Sédel je zopet za mizo in se krčevito oprijel njenega roba. Prokurist se je čutil kakor resničen zločinec.

»O tem se bova še drugič pogovorila. S stvarjo se nikakor ne mudi. Le za vas mi gre, za vaše zdravje.«

Odšel je. Lončarju se je zdelo, da so se mu vdrla tla pod nogami. Eno samo misel je imel: stisniti se k nekemu in se pri njem razjokati.

*

Bil je vroč poletni popoldan. Površina vijugaste reke, ki se je leno, prostemu očesu neopazno valila po strugi, je bila motna. Roji mušic in kačjih pastirjev so letali nad njo. Drevje in grmičje na obrežju je počivalo kakor začarano. Leno je drsel mimo njih čolnič.

V njem sta sedela Stevan in Anica. Kakor zamaknjena sta strmela drug v drugega. Kri jima je težko valovila po žilah in misli so jima bile motne. Niti opazila nista, kdaj se je pripodila po nebu tropa gostih, črnih oblakov, ki se je začela razpredati na vse strani, podobna čredi bivolov, ki jih je prignal neviden jezdec na prerijo. Sonce je še zmerom pripekalo z vso težo. Počasi, počasi so se začeli zgrinjati okrog njega oblaki, kakor srednjeveške čete okrog mogočne trdnjave.

Za trenotek je Anica pogledala na vodno gladino. Po njej so se razprezale bežne, sive sence, odsev dogajanja na nebu.

Oba sta se hkratu ozrla kvišku.

Tedaj je legla siva senca na zemljo in potegnil je čudno hladen veter. Na vodo so se vsule prve težke, debele kaplje.

»Peljiva se nazaj,« je dejala Anica z rahlo bojznijo.

»Zaman je. Mokra bova tako in tako. Bolje je, da se zatečeva k bregu.«

Oslepljujoč blisk je razklal črno nebo, ki se je za trenotek rdeče zablislilo. Blisku je sledil tresk.

S krepkimi sunki je Stevan zaveslal k bregu. Anica je bila bleda in tiha. Nekaj korakov od vode je bilo nekoliko vzvišeno obrežje. Na njem je raslo gosto jelševje.

Pod to grmičje je Stevan zavlekel čoln in ga poveznil, da je tvoril ostrešje. Tja je posadil Anico in jo tesno zavil v kopalni plašč. Sédél je tesno k njej. Nekaj časa sta oba nemo strmela v neurje, ki se je z vso silo razbesnelo nad pokrajino.

Ozračje se je močno ohladilo. Stevana je začelo zebsti v gole ude. Nekaj časa se je pogumno premagoval, potem mu je začelo telo rahlo podrgetavati.

Anica mu je ponudila del svojega plašča. Tesno sta se stisnila drug ob drugega in oba je nenadoma prevzela neizrečena slast. Brez besede je Stevan privil Anico na svoje prsi. Dvignila je obraz k njemu. Njene ustnice so bile rubinasto rdeče in vlažne, podobne napol odprtem cvetu. Poljubil jih je, najprej narahlo, kakor pokuša poznavalec neznano vrsto vina, potem je dvignil obraz in strmél, ves opojen, nekaj trenutkov vanje. Nenadoma se je zopet sklonil in oba sta utonila v strastnem objemu. Njen odpor je bil bolj nakazan, kakor resničen. Prepustila se mu je z neko tiho notranjo radostjo.

Ko sta se vzdramila iz omame, je sijalo najlepše sonce. Zrak je bil čist, skoraj prozoren in čudovita svežost je bila v njem. Od nekod je prineslo vonj po planinah.

Po prvih trenutkih začudenja in zadrege sta se pomirila. Sedaj šele se je Stevanu razvezal jezik. Besede, vse vroče od ljubezni in sreče, so se vsule dekletu na uho in prepodile iz njene duše še zadnje skrbi.

Sedaj je bila prepričana, da je prava, polnovredna žena. Neizrekljiva hvaležnost je bila v njej do moža, ki ji je dal to zavest. Z vso nežnostjo se je privila k njemu in neskončno sladka ji je bila misel, da mu pripada. Vse do večera sta ostala sama. Pozabljen je bil Lončar, pozabljen je bil sestanek z njim.

Ko sta se s čolnom vrnila na kopaljšče, so odhajali zadnji kopalci.

V svojem obupu je tisti dan Lončar komaj čakal, da se sestane z Anico. Ne, sedaj je njena dolžnost, da mu stoji ob strani, da ga ne zapusti. Po malem je še zmerom upal, da prokuristove besede niso pomenile odpust. Prihodnji dan pojde k ravnatelju — o, sedaj se mu je zablislilo, zakaj je bil zadnje čase tako prijazen z njim! — in mu razkrije vso njegovo okrutnost, prikaže mu svoj obupni položaj in ga pri bogu roti, da ga ne pošilja v pogubo. Povedal mu bo, da ga bo on imel na vesti, če si bo kaj storil.

Sprehajal se je, kakor vsak dan, po drevoredu, sedel zdaj na klopico in zdaj zopet vstal, gnan od nemira v svojem srcu.

Toda Anice ni bilo. Čakal je pol ure, čakal eno uro, dve uri. Kakor siva megla mu je lezel nov, neznan strah v ude. — Kaj je pomenilo tisto zadnje Aničino vprašanje? Natančno se je spominjal njenega veselega, odkritosrčnega smeha, ko ji je omenil svoj strah glede službe. Tisti smeh ga je bil takrat popolnoma pomiril. Sedaj si je ponovno priklical v spomin vsako njeno besedo, vsako nianso njenega tona. Pomislil je na Aničino spremembo v zadnjem času — in naenkrat se mu je odprla pred očmi pošastna podoba: Anica se je zaljubila v drugega!

Kakor od furij preganjan je pohitel proti njenemu domu. Nenadoma se je oprijel železne ograje, ki je obdajala vrt, in ves vztrepetal. Pred vrati je stala Anica in se prisrčno, kakor nikoli z njim, poslavljalja od tujega moškega. Kje neki je bil že videl njegov obraz?

Spomnil se je črnega orjaka pred svojim uradom, spomnil njegovega zaničljivega pogleda in vse mu je bilo jasno. Z obema rokama se je zagrabil za srce, kolena so se mu zašibila in s polglasnim vzklikom se je zgrudil na tla.

Čez nekaj minut ga je odpeljal rešilni voz, ki sta ga bila priklicala Dalmatinec in Anica, v bolnico.

*

Prihodnji dan je vprašal ravnatelj Dolar prokurista, kako je opravil z Lončarjem. Prokurist je vprav začel pripovedovati, kako težko je bilo govoriti naravnost, ko je zazvonil telefon.

Ravnatelj je snel slušalko. Obraz se mu je naenkrat stemnil. Ko je zaprl telefon, je dejal ves razburjen:

»Prokleta smola! Zmerom mi je nekaj govorilo, da mi bo prinesel ta fant nesrečo. Gotovo ste mu bili včeraj povedali vso zadevo preveč brutalno. V bolnici je. Sinoči so ga pripeljali tja nezavestnega.«

Prokurist se je hitel opravičevati. Pojasnil je, da mu sploh še ni govoril o odpovedi, da mu je le zelo obzirno namignil na tako možnost. V srcu je proklinjal šefa, da je moral vprav njega zaplesti v to neprijetno stvar.

»Da, kaj naj storimo zdaj?!« je vzrožil šef. »Računal sem, da ga bomo držali še najmanj tri mesece, toliko, kolikor znaša odpovedni rok. Treba bo takoj poiskati nadomestilo.«

Na skrivaj se je namreč takega obrata stvari močno razveselil. Vse je prišlo kakor nalašč. Lončar je zbolel in kot so mu povedali iz bolnice, je z njim zelo hudo. Na povratek v doglednem času torej ni misliti. Rabi pa nujno nekoga, ki bi ga nadomeščal. Tako je pot, da vpelje Marjana, odprta. Druga stvar namreč, ki mu je bila skoraj še mučnejša, kakor odpovedati Lončarju, je bila, kako zagovarjati pred očmi okolice

Marjanov vstop v banko. Sedaj je bil napol rešen te skrbi. Težak kamen se mu je odvalil od srca.

Zaradi videza se mu je zdelo potrebno, da še enkrat nahruli prokurista, češ, da je bil nedvomno preveč brutalno pojasnil Lončarju njegov položaj v banki, potem ga je odpustil. Ko je bil sam, si je zadovoljno pomel roke, vzel slušalko in javil bratrancu Ermanu, da lahko pošlje prihodnji dan Marjana v njegov urad. Govoril je zelo strogo, stvarno, kakor da izkazuje Ermanu posebno milost.

Tisti večer je bilo pri Ermanovih zelo veselo. Vse je čestitalo Marjanu, ki je po tolikem času vseobčega bojkota zopet postal družabno bitje. Marjan sam je bil globoko pretresen. Moralni pritisk je bil uklonil njegove razbrzdane strasti, njegova neugnana življenska sila je upadla in postal je zrel, da stopi v družabni mehanizem kot novo drobceno kolesce.

*

Pod dušecim pritiskom slabe vesti je Anica storila vse, kar je bilo v njenih močeh, da bi olajšala Lončarju njegovo trpljenje. Spočetka je sploh odklanjal, da bi prišla k njemu. Toda samota je bila strašna in kmalu so mu postali njeni obiski zaželeni. Nekoč mu je v navalu kesa dejala, da je in da hoče biti samo njegova, da hoče odslej živeti samo zanj. Čutil je, da to ne more biti resnica, vendar se je z zadnjimi močmi oprjel te sladke laži. Ko je ni bilo, se je udajal bolešno prijetnim mislim. In ko je prišla, jo je izpraševal o vsem, kar je delala in mislila tisti dan.

Samo enega sta se oba izogibala: besede o črnem fantu, s katerim jo je bil videl tisti usodni večer. Njegove moči so od dne do dne vidno upadale in zdravniki so izgubili vsako upanje. Eden od njih je dejal:

»Morda bi se še kako dalo narediti, ali fantu očitno ni več do življenja. Prehitro se je vdal.«

In kakor je Anica sama sebe obsojala, si govorila, da je brezsrčna, je vendar z nekakšnim olajšanjem mislila na to, da bo Lončar umrl. Z nepremagljivo silo jo je vleklo k Stevanu in ko se ga je bila nekaj dni, odkar se je zgodila katastrofa z Lončarjem, izogibala, ji je postalo življenje neznosno. Vse v njej je pričalo, da mu pripada. In ko sta se potem prvič sešla, mu je brez besede padla v objem.

*

V dveh mesecih je Lončarja bolezen dobesedno požrla. Anica je bila ves čas pri njem. Ko je umiral, ji je bilo neznansko hudo. Nikoli še ni bila tako bridko jokala.

Toda takoj po pogrebu se je znašla. Poklicala je Stevana ob stran in mu, vsa zardela, zaupala svojo skrb.

Stevan se je najprej prestrašil. Pred oči so mu stopile vse težave in sitnosti, ki so v zvezi s takimi stvarmi. Nenadoma pa je pomislil, da je v Anico zaljubljen in da bo otrok njegov. Objel jo je.

V nekaj dneh je zbral potrebne dokumente, se dogovoril z njenimi starši in čez dober mesec dni je stopil v našem mestu nov zakonski par pred oltar. —

*

»Kdo bi si bil mislil, da bo iz tega Ermanovega Marjana nekoč še tako dober uradnik,« je dejal nekega dne ravnatelj Dolar svojemu

prokuristu. »V vsem skuša potolči nesrečnega Lončarja. Navsezadnje je še najbolje, da je fant lepo umrl. Na svetu bi ga drugega itak ne čakalo, kakor samo težave in trpljenje.«

Drugi niso tega povedali tako naravnost, toda mislili in čutili so isto. Brezobzirno, po železnih zakonih se vrtil življenje kakor mogočna reka in kdor slabo plava, prej ali slej utone v njem. Vendar bi modrijan dejal, da je navsezadnje tudi bela smrt košček »happy-enda«, kakor ga poznajo vse razveseljive zgodbe, ki jih pišejo ljudomili pisatelji.

MURNOVA PISMA

DR. SILVA TRDINA

Ob zbiranju gradiva za monografijo o pesniku Aleksandrovi (primerjaj moj uvod v Izbrane spise Josipa Murna-Aleksandrova, izdala in založila Tiskovna Zadruga v Ljubljani 1933) mi je prišlo v roke dokaj pesnikove korespondence, ki doslej javnosti še ni bila znana. Ker v knjigi za celotno objavo teh pisem ni bilo prostora, jih točno po izvornikih objavljam na tem mestu. Svoje dodatke k besedilu navajam v oglatih oklepajih, potrebna pojasnila pa ob koncu vsakega pisma. Pri naslovih, napisih in zaključkih avtorjevih odstavkov ne označujem. Osebe, ki še žive, zaznamujem samo z začetnicami.

Naslovljencem se na tem mestu še enkrat zahvaljujem za prijaznost, da so mi pustili ta del svoje korespondence.

I. Fanici Vovkovi

S Fanico Vovkovo, pesnico Vido, se je Murn seznanil l. 1898., ko se je bil po maturi za nekaj dni odpravil na Bled. Ona je tedaj kot učiteljica službovala v bližnjem Zasipu. Skupna zanimanja za literaturo so ju hitro zblížala in ostala sta od tedaj vse do Murrove smrti v prijateljskih stikih. Zlasti se je njuno razmerje poglobilo l. 1900., ko se je Murn tri mesece zdravil na Bledu, kjer mu je ob pomanjkanju inteligentne družbe bila Vidina bližina celo prijetna.

Pesnica Vida mi je deset sledečih Murnovih dopisov izročila še sama. Rekla pa je, da jih je bilo vsega skupaj devetnajst, a so se ji ostali tekom let porazgubili. Še prej jih je nekoč sama časovno uredila in zaznamenovala s tekočimi številkami. To njeno numeracijo navajam v oklepajih.

1 (1)

Dunaj, 15. I. 1899.

Velecenjena gospica! Danes šele izpolnujem svojo obljubo. Oprostite, saj poznate dobre navade in razvade mladih ljudi. Želim Vam zajedno mnogo zabave in veselih ur pri čitanju. Puškin ima lahek slog in je skozi umljiv, »Ado Negri« sem malo čital. Z Lermontovom ste najbrže že grozno daleč; mogoče se Vam je celo že nekoliko ohladil vsled velikokratnega čitanja.

Srečna zahvala, zajedno tudi od Z. in Cankarja za pozdrav in za lepo sliko. Spominjala me je živo lepih krajev, ki sem jih videl lani.

Z velespoštovanjem in pozdravi iz Dunaja!

Jos. Murn.

Brez ovoja.

Pismo je očividni odgovor na kako Vidino razglednico, s katero je pesnica svojega novega znanca hotela spomniti na nekdanjo obljubo, da ji bo posodil neke knjige, na kar je Murn ob nešteti novih doživetjih na Dunaju najbrž pozabil.

14. sept. 1899.

Draga Vida! In zdaj sem na Visokem. Odkar sva bila zadnjič skupaj, sem prehodil velik del Notranjskega, *Trst*, naposled pa ostal tukaj za par dni. P. je tudi [tu]. Povedal mi je, da si iz Dunaja nazaj vsa razočarana. Zlodja, Vida, »wir pfeifen auf alles!« V vseh neprilikah sem postal najhladnokrvnejši stojnik. Ne delam si vesti iz nobene reči, nič mi ni mučno. Mora biti! Jaz sem prepričan, da nismo prosti, tudi takrat ne, če se nam izpolnijo načrti in želje na naše dobro. Človek se mi zdi brez zaslug in življenje ječa. Naj se zgodi kar hoče, bodimo veseli, žalostni, pametni ali neumni... Danes popoldne me bo preiskal doktor in prerokoval mi — Če bi bil dovolj močan, pojdem k vojakom in potlej — ej! — Ako ne, ostanem kar sem, (mogoče bi šel v Prago) in čakam mirno. Zaljubljen nisem prav nikamor. Puščava. Imel pa sem priliko biti skupaj z imenitno žensko iz Egipta, ki pije strast kot goba. Sicer pa sem ravnodušen do skrajnosti in ne zahtevam od ljudi ničesar drugega, kot to kar mi morajo dati. Imej se dobro. Žal mi je in hudo, če te preteklost razburja. Jaz jo imam tudi. Jutri odidem.

Tvoj Jos. Murn.

Zalepka. Naslov: Cenjena gospica *Fanica Vovk*, v *Záspu* pri Bledu. *Gorenjsko. Poštna pečata:* Pölland b. Bischofflack Poljane 14. 9. 99; Bled.

Na Visokem se je mudil Murn pri Tavčarjevih, kjer je bil redni hišni gost že od l. 1898.

Vidimo razočaranje, ki ga omenja pesnik na začetku pisma, je bilo osebnega značaja.

23. IV. 1900.

Jako me veseli, da mi v soboto nisi zamerila. Vraga, razjezil sem se, ker hočeš biti Ti moška bolj kot so oni sami! Sicer pa napravim vsak dan najmanj sedem budalostij in ljudje mi jih vse zamerijo. Jako dobro bi bilo, da je človek polovico svojega življenja mutast, drugo polovico gluha, vseskozi pa slep. Najhujše pa je to, da se vjedo v človeka ljudje kot raki in ga vsaki hip s svojimi ščipalnicami za saboj vlečejo. Človek postane duševno tako silno bolan, da mu mora zavenéti telo. A nič ne de! »Še Hrovaška ni prepadla.«

P. gre v Rim in bo molil za nas grešnike. Meni je začel zadnje leto vedno bolj ugajati. On ima preveč razuma, da ne bi bil tak kot je; mislim, da ga vzdržuje samo razum, in da bi sicer že propadel. Precej daleč je že, vendar ga to prav nič ne veseli, kakor je videti. To pa mi ni všeč, ker retirira in hodi v ozadje! Človek naj bo silen, to je življenje. Pa še nekaj mi ni na njem všeč — on ima saboj jako slabe ribniške klobase in jih z velikim apetitom grize. (Preveč janeža in premalo česnja je v njih menda, šprikelje pa vse polno — imajo jih najbrž za goste in prijatelje)

Drugi mesec pojdem mogoče obiskat frajlo iz Mengša. Po Ljubljani postajajo ljudje obilni... Kadar imaš kaj časa, piši, če se Ti zljubi.

Moj poklon!

Jos. Murn.

Pismo.

Naslov: Velecenjena gospica Fanica Vovk, Zásip pri Bledu. Poštna pečata: Laibach 23. 4. 00. Ljubljana Veldes 24. 4. 00. Bled.

»Frajla iz Mengša« je Fanica Trojanškova, pesnica Zorana in Vidina sestrična, s katero se je Murn seznanil l. 1899., ko je dlje časa zaradi bolehnosti bival v Zalogu pri Cerkljah. Gluhonema pesnica je napravila nanj globok vtis in od tega časa jo je Murn večkrat obiskoval na njenem domu v Mengšu.

4 (6)

Ljubljana, dne 15. 5. 1900.

Velecenjena gospodična! Polovica majnika je proč, in pričeli se bodo zdaj menda stanovitni dnevi. Mogoče je znano tudi Tebi, da je sv. Bonifacij povsodi slabo zapisan svetnik in da ga ne mara zato živ krst za patrona, niti v kloštrih ne. Ta svetnik je zdaj odpraznoval s svojimi snežinkami in nalivi in pometel in sčistil vsa pota. Jaz bi bil jako vesel vsled tega, če misliš še kaj na svojo obljubo, da odideva skupaj h gospodični s črno kito. Seveda mi moraš naznaniti to kakor hitro mogoče, da se stremiram. Odšla bi n. pr. v soboto zvečer ob 7h. iz Ljubljane, poprej je meni nemogoče. Ako moreš priti v Ljubljano do sobote popoldne na kakeršenkoli način že, sporoči mi vsaj do petka, če Ti ni mogoče, piši, kako bi bilo za Te prikladnejše. To nedeljo pa bi bil na vsak način rad v Mengšu. Sicer pa živim še precej po volji. Jezen že dolgo nisem bil, to se pravi od takrat ne, ko sem se zopet poslovil od Rimljana P., kvartam samó duraka, pijem samo po pol litra, nasprotno pa telovadim in letam po ljubljanski okolici. Konec tega meseca, mislim, bom pisarne prost, v juniju pa odrinem v Ipavo — je že vse domenjeno — za par mesecev; tam bom požiral paragrafe, na zimo pa se odpeljem v Prago. Tako postavljam jaz.

Do svidenja. Pozdravlja te udani

Jos. Murn.

Brez ovoja.

»Gospodična s črno kito« je že v prejšnjem pismu omenjena pesnica Zorana. Pisarne se je Murn res oprostil še ta mesec in nato odšel v Vipavo. Na priporočilo g. Tavčarjeve ga je povabil tja deželni poslanec Ivan Božič. Misel na Prago pa je ostala samo načrt.

5 (8)

Ljubljana. 1. 12. 1900.

Draga ženska! Naznanjam Ti, da sem obadva Tvoja pisma prejel in da odpošljem v par dnevih Tvoje stvari in pa nekaj svojih »Slovenki«. Sicer pa sem imel v Ljubljani smolo skozi in skozi. Pisal sem o neki zadevi gospéj T., pa mi niti odgovorila ni... S Bambergom pa opraviš šele o Veliki noči! Kljub temu pa me to čisto nič ne vznemirja in ne moti, marveč sem takoj po prvih trenutkih apatije in disgustiranja pričel stvar resno razmišljati in sem prišel do zaključka, da moram odložiti izpit do julija ter vstopiti za tri ali štiri mesece zopet v kakšno pisarno. Pota imam odprta na tri kraje. Najbrže vstopim pri Murniku in to že ta pondeljek! Bleda imam za prvo tako že zadosti, zlasti še, ker se mi zadnji čas že od same zapuščenosti ni ljubilo ničesar. Najbolj všeč pa mi je pri tem, da sem odrešen N. in R. To so vodeni ljudje, ki uplivajo slabo na dušo kot na teló... Polonca mi vendar le še veliko boljše postreže! Vso smetano na kofé dobim jaz, jém pa iz velike sklede. Najprvo pa me je grozno pomilovala, ker sem se tako

posušil v tujini ... Tudi o Z. sem izvedel nekaj novic. Odslovlila je namreč svojega prvega ženina in pričela je — kot se mi je reklo — malo noreti. Pa naj bo že kakor hoče! Prosim Te le še, da poizveš pri R., koliko sem jim dolžan pravzaprav in mi to naznaniš pismeno. Poravnal bom vse, če preje ne, pa o novem letu. Glede kovčega pa se zmenim še danes z N., ki je obljubil priti ta dan v Ljubljano. To je vse. Sicer ni preveselo, svoje dobre volje pa vendar nisem izgubil pri tem. Bogatejši sem samo za jedno skušnjo in ta mi daje pravico biti še višji kot bi bil sicer, dasi je mogoče to, kar se mi je pripetilo, za mé še najboljše. V Prago odidem zdaj šele v aprilu. Prešernove slavnosti se ne udeležim na nobenem koncu in voglu, živel pa bom lepo skromno in učil se bom kot dozdam.

Odpiši mi kmalu kaj, o božiču pa se daj kaj videti.

Pozdravljam Te prav lepo in udano

udani Jos. Murn.

Vsa cukrnfaberka me je bila jako vesela! Tudi knjige Ti pošljem o priliki, ali pa jih boš sama vzela o Božiču saboj.

Brez ovoja.

To pismo je nastalo, ko se je Murn po treh mesecih bivanja na Bledu vrnil zopet v Ljubljano.

Z Bambergom se je Murn v tem času dogovarjal zaradi izdaje svojih pesmi.

»Polonca« je bila Murnova dolgoletna gospodinja v cukrarni.

Tudi načrt za Prago, ki ga pesnik omenja v tem pismu, se ni uresničil; vpisal pa se je ta semester tamkaj na pravno fakulteto.

Murn misli na Prešernovo slavnost, ki je bila napovedana za stoletnico pesnikovega rojstva.

(Dalje prihodnjič.)

POPOTNE IMPRESIJE

MILENA MOHORIČEVA

München

Vlak je zdrdral že mimo Beljaka. Na klopi spita otroka, poleg njiju dremlje mati, ki ju pelje v New York. Njeno upanje je veliko, zato se je odpravila iz Novega Sada na pot čez veliko lužo. Otroka sta vsa prehlajena. Dolgo pot imajo. V drugem kupeju tudi nekdo spi. Na njegovih kovčegih je zapisano: Hotel Palace, Hvar.

Spimo in dremljemo, kakor pač nanese. Mraz je. Skozi špranje pri oknu neusmiljeno piha. Nekoliko višje od Beljaka stopi v voz družba treh ljudi. Dva gospoda in ena dama. Spočetka molčijo. Ko vidijo, da spimo in da se vozimo bogvekam, se jim razveže beseda. Pošteno zabavljajo. Gospod in dama sta v črnem. Menda sta prišla od pogreba. Njun sosed nosi navaden športni plašč. Visok je, slok, zelo odločnih kretenj. Star utegne biti kakih petinštirideset let. Je bivši avstrijski oficir in je sedaj nacist. Govori z zaverovanostjo zanešenjaka. Skoraj ginjen je bil, ko je vprašal: »To je menda pruski voz?« Preprosto, skoraj otroško se je nasmehnil, kakor bi bil prišel domov. V čudnem nasprotju s tem njegovim zelo človeškim nasmehom so oči, ki so preprežene z žilicami, in njegov ostri, fanatični nos.

Pri hišni preiskavi so mu pobrali celó vse starinsko orožje. Pri njem so našli ostanek plinske maske iz vojne. Takoj so šepetali med seboj.

»Kako so ti opremljeni, še maske imajo!« — »Strah ima velike oči. Resnica je ta, da smo bili skrajno pomankljivo opremljeni, imeli nismo niti navadnega strelnega orožja, kako bi imeli maske?« Nato so ga odvedli v zapor. Ko je to pripovedoval, je bil šele štirinajst dni na svobodi. — Mi drugi smo seveda trdno spali. Vsaj prepričan je bil o tem, sicer bi ne bil tako svobodno govoril.

V policijskih zaporih niso imeli niti slamnjač. Ležali so na tleh; soba je bila prenapolnjena, da se niso mogli gibati. Ko so jih prvič peljali na zrak, jih je mnogo pocepalo po tleh. — Potem so jih prepeljali v koncentracijska taborišča — to je poslednja iznajdba civiliziranega evropskega duha. — Poslopje je bilo nekoč zidano za dve sto ljudi, sedaj jih je tam tisoč dve sto. Vendar se jim je zdelo, ko so prišli v te zapore, kakor bi bili v hotelskih sobah. Imeli so slamnjače in vsaj nekoliko prostora.

Hranili so jih z ohrovtom in s fižolom ali z makaroni, ki so jih potrešali z makom in s sladkorjem. Če so imeli prejšnji dan makarone, so prav gotovo naslednjega dne po kavi plavali makaroni.

Kadar so jih vodili na zrak, so gledali v same zidove. Le sredi dvorišča je nekdo napravil gredo. Trava je rasla na njej — edino zelenje, ki so ga videli. In na sredi te grede je cvetela ena sama rdeča dalija.

*

Že na pragu v Nemčijo je ózračje nemirno. Tudi ta človek se ozira vanjo, kakor se ozira vanjo nešteto Avstrijcev. Petegnilo ga je v vrtnec. Sedaj je v začaranem krogu.

Nehote se človeku vsili vprašanje. Kakšna je stvar, zaradi katere ti ljudje žrtvujejo svojo svobodo in svoje življenje? Kdo je ta človek, s čigar imenom na ustnih umirajo, v čigar imenu se na svojih tajnih sestankih pozdravljajo? Kaj je človeško, psihološko ozadje tega gibanja, kdo so njegovi nosilci? Kaj se je zgodilo z Nemčijo, na kakšna pota je zašla ona, ki nam je bila skoraj vse doslej posredovalka kulture vsega sveta, ki nam je odpirala miselno zakladnico stoletij?

In že smo v Münchenu. Samo za poldrugi dan.

Veliki kolodvor je ves v zastavah, ki nosijo znamenje kljukastega križa. V morju rjavih srajc bi se človek skoraj izgubil. Ljudje so vsi napeti kakor strune, nekaj hlastnega je v njihovih kretnjah, skoraj preglasno se pozdravljajo. Povsod slišiš pozdrav: Heil Hitler! Slišiš ga v potniškem informacijskem biroju, v tramvaju, v gostilnah, v gledališču.

*

Regierungsrat, vladni svetnik, je bil oče stare gospodične, ki si je od vsega prijetnega, kar jo je obdajalo nekoč, ohranila le eno, svoje stanovanje na eni najlepših cest v Monakovem. Oprava kaže lice šestdesetih ali sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Iz nje diha vsa omejena idiličnost malomeščanskega življenja. Stara gospodična uporablja zase le kuhinjo in eno samo sobo. Vse drugo oddaja podnajemnikom. To je njen kruh, in podnajemniki so njena doživetja. Trenutno stanuje pri njej akademski slikar, potem neka pianistka s svojim možem, ki je flavtist v operi; v sobi, ki jo je odkazala meni, je stanovala gospodična, ki so jo pred tremi dnevi odpeljali v blaznico. — Minulo je komaj dobre pol ure in že je pričarala vse svoje podnajemnike za nekaj let nazaj. Med drugimi sta stanovala pri njej tudi dva Finca. Dva študenta, dva poštena človeka.

Pomislite, tako se jim je bila priljubila, da je eden celo na svojem poročnem potovanju prišel stanovat v svojo nekdanjo sobico. Vsa živahna je skočila z divana — kljub temu, da je imela bolno nogo — in je odhitela v sobo. Tam je izvlekla kup starih fotografij, iskala je po njih in jih premetavala. Končno je le odkrila sliko ženina in neveste. Vzravala se je in lica so se ji pordečila.

»Ah da, kako sta čedna!«

»Toda premislite, pred dvema letoma ali kaj takega je stanoval tu že nekoliko starejši doktor jurist. Ta nesrečnež se ti je strahovito neumno poročil. Bila je strašna ženska, ko je bil bolan, se skoraj ni zmenila zanj. Jaz sama vendar nisem mogla v sobo. Tedaj sem bila še mlajša, razume se, da me je ženiralo. No, saj bi me danes tudi. — Res, prava nesreča za može so te moderne ženske, ki še ženske niso. Kadijo cigarete, postopajo po promenadah, berejo romane, ukvarjajo se bogve s čim. Da bi pa skrbele za svoje može — o, tega pa ne znajo! V naših časih je bilo vse drugače!«

S ceste je bilo slišati koračnico. Spustila je svoje slike in je tekla k oknu. »Ah, Reichswehr koraka mimo. — Da, to je naš ščit! Francoz, Francoz, ta kar čaka, da bi nas napadel. To je naš dedni sovražnik. — Kaj, Vi imate samo enega otroka? To je premalo, odločno premalo! Zaradi sovražnikov je treba imeti otroke. Ja, kako pa naj zmagamo v vojni, če nimamo vojakov?«

Da, kaj sem že hotela reči? In take ženske,« je nadaljevala prejšnjo misel, »povrhu vsega še z drugimi hodijo. Taka izprijenost!«

S ceste se je zopet oglasila nekaka koračnica. Zopet je vsa iz sebe hitela k oknu.

»SA koraka spodaj z zastavo.«

Dvignila je desno roko po rimsko, kakor vsi ljudje na cesti. Dasi je gledala iz tretjega nadstropja, je tudi ona vzkliknila: Heil Hitler!

»Oh, škoda, da niste bili predvčerajšnjem tukaj. On je bil tu, videla sem ga skozi okno. Stanoval je v onem hotelu tamle, ali vidite? — Nikar ne pozabite! Pogledati si morate rjavo hišo in pa trg, kjer so streljali na prve nacionalne socialiste.

Ach, er ist ein solches Scheni!«

Solze navdušenja so ji tekle po licih.

*

Pri Frau Regierungsrat je stanoval slikar. Nemci jih imenujejo Kunstmalers. Ko je gospodična videla, da nameravam obiskati pred vsem drugim staro pinakoteko, je takoj posredovala pri svojem prijatelju, da bi mi jo razkazal. Proti tujcem moraš biti ustrežljiv, to je argument, ki se mu mora ukloniti še trdovratnejši samotar.

»Kaj pa dela gospod slikar?«

»Svete podobe slika.«

»Ali je bil na akademiji?«

»Seveda jo je absolviral.«

»Ali kaj razstavlja?«

»No, saj veste, kako je danes. Če nimate zvez, ne pridete s samim talentom nikamor. Toda zelo nadarjen je in zelo pridno dela.«

Monakovo je staro umetniško mesto. Vsakemu monakovskemu slikarju bo pač tičalo v kosteh nekaj tradicije. Človeka lahko opozori na stvari, ki bi jih sicer prezrl.

Pojavila se je dolga, suhljata postava. V rokah je držala palico in jo je vrtela s pravo umetniško nonšalanso. Der Herr Kunstmaler. Tako pokroviteljsko se je ozrl na ubogega provincijalca, ki ni bil še nikdar v stari pinakoteki, ki jo ima on vsak dan pred nosom, da so se mi zbudili vsi manjvrednostni kompleksi, kolikor jih imam. — Celo večnost se je še obiral. Pil je kavo toliko časa, da bi pošten Kranjec v istem času prav gotovo pojedel pol teleta. Ob devetih odpro pinakoteko, sedaj je bilo že pol desetih. Res, da je blizu, ali samo en dan je na razpolago! Kakšna naivnost je en dan v zvezi s staro pinakoteko, mi je bilo jasno čez par ur. — Končno se je odpravil, koračila sva po ulicah nekdanjega kraljevega prestolnega mesta. Cele gruče rjavcev so bile na cestah, nič koliko od delkov z zastavami je korakalo mimo. Vedno je z zanosom dvigal desnico in se je boječe oziral name. Pravijo, da so že marsikoga pošteno naklestili, če ni pozdravljal, kakor se po njihovem spodobi. Zastave, himne, koračnice, pozdravljanja in zgodovina Führerjevega podviga, ki jo je vesnto razlagal slikar, vse to je brnelo po moji glavi.

Tihe stežé stare pinakoteke so gostoljubno zavetišče popotniku. Vsi nemiri gredo mimo njih. Nedotaknjive so in svete slehrnim rokam. Pred njihovo veličino utihnejo vsi vojskovodje. Knezov in cesarjev, ki so večali sijaj svojega dvora z deli slavnih umetnikov, že davno ni več.

Človeku je tesno krog srca, kadar stoji v pinakoteki. Toliko bogastva se je nagromadilo v njej, da ne veš, kje bi začel, kam bi se obrnil. Komaj si videl eno sliko, že jo izrine iz spomina druga, tretja, četrta. Tam so nemški mojstri. Med njimi Grünewald. V vseh ljudeh, ki so krog Zasmehovanega Krista, se je predramila zver. Vse mogoče so si izmislili, da bi ga ponižali. Opljuvali so ga, topli. Mirno sedi med njimi, ne odgovarja na njihove žalitve. Oči ima zavezane in na glavi ima trnjevo krono. Še njegove roke pričajo o visokosti njegove bolečine.

Množico znanih imen srečuješ: Lucas Cranach, Wohlgemuth in njegov učenc Dürer, Lochner, Schongauer, Holbein. Komaj se znajdeš od preobilnih vtisov. Ob Lochnerjevi Mariji se je naš slikar ustavil:

»Z besedami ni mogoče izraziti vsega visokega vzhičenja, ki ga je človek deležen ob pogledu na te krasne umotvore.«

Res je dejal: deležen. In ta beseda bi bila nagnila slehernega krščanskega človeka, da bi se bil nalašč izgubil. Tudi mene ni bilo naenkrat nikjer.

Nizozemci. Peter Brueghel. Dvoje velikih dvoran, ogromna platna Petra Pavla Rubensa. Kompoziciji je ime »Azazela njegove umetnosti«. Barva, atmosfera. Morda manjka včasih tretjega, »štimumge«. Neverjetno je bilo njegovo znanje, neverjetna njegova plodovitost.

Pozdraviš van Dycka. Nato bi najraje kar obstal ob svetlih severnjaških barvah in občutju Ter Borchovega pisma. Odtrgati se moraš, čas hiti, treba je iti dalje. Včasih so trenutki dragocenejši, kakor so včasih leta. Ime, ki ti sije nasproti, te ustavi. Rembrandt van Rijn. Postal je merilo človeških in slikarskih kvalitet, kakor je v poeziji merilo Goethejevo ime in v muziki imeni Bacha in Beethovena. Njegova zgodba je povest človeka, ki je preživel vse skrajnosti človeških usod. Od skoro knežjega sijaja do uboštva, od najvišjega priznanja vse do trenutka, ko mu je družba obrnila hrbet in je bil sam. Bolj ko je rasel in zorel, bolj je presegal svojo dobo. Vse svoje življenje je posvetil problemu luči in teme. Iz-

povedal je v svojem delu, da je ni temè, v kateri bi ne svetila luč, da ga ni obraza in telesa, v katerem bi ne tlela iskra. Telo njegove Danae nikakor ni lepo. To je bila njegova revolucija. — Povedal je tudi, da je luč bolečina. Ko obsije Izgubljenega sina ob povratku luč iz očetovih ugaslih oči, tedaj se snideta oče in sin v ljubezni in v resnici spoznanja o nebogljenosti človeških prizadevanj na zemlji. Starec in mladenič, ki je dorasel v moža, se srečata, med njima ni več prepadov. —

Kristusa snemajo s križa. Na njegovem truplu so se zbrali vsi svetlobni žarki, kakor v slutnjo obdaja poltema vse drugo.

Mnogo je umetnikov, veliki mojstri so bili. Toda ni jih mnogo med njimi, ki bi bili zmogli izraz poslednje nianse človeškega doživetja, njegovo poslednje spoznanje kakor je na obrazu Vstalega Krista, ki je bil pogledal za skrivnost smrti.

Še dolgo ni konca. Ko se je razodel sever, se odpira jug. Italijani, Francozi, Španci, Giotto, Fra Angelico, Fra Filippo Lippi, Boticelli, celo Lionardova Madona z detetom. Tintoretto, Tizian: Kronanje s trnjevo krono, Denar, Karol V. Združil je element te klasične renesanse z razgibanostjo baroka.

Poussinove in Lorrainove nežne, lahkotne pokrajine dihajo besede veselega rokokoja.

Velasquezova eksaktna izvedba, dekoracija in odlične barve te predstavljajo v svet španskih infantov. Murillove stopinje vodijo vse do male branjevke in do paglavcev na cesti. Goyo bi človek spoznal po barvi in sižeju, El Greca po svojevrstni tehniki.

Glava je težka in trudna. Preveč je.

Vse, kar vidi človek potem, ko je obiskal staro pinakoteko, je medlo in blede, vse je podobno jecanju v primeri s to silno umetnostjo. Na zemlji stojiš, ki se ozira nazaj v pretekla, močna stoletja, ki živi in diha od svoje zgodovine. Pogled Monakovega je obrnjen nazaj. Tako stoji človek v Staatsgaleriji pred Marejevimi Hesperidami in razume, da je omagal tudi on, ki je iskal sinteze med Rembrandtom in Italijo.

*

Doma. Gospodinja in njen podnajemnik, moj žalostni spremljevalec.

»Mislila sva, da ste se izgubili.«

»Ne. Sedaj pa vi povejte, gospod slikar, kje navadno razstavljate?«

»Kaj pa mislite!« Zelo ogorčeno je odgovoril. »Če ima človek enkrat slabe kritike, potem je mrtev.«

Prebrisan človek, ta slikar. Iz dneva v dan slika svete podobe. Malo po malo hodi krast v pinakoteko in se tako srečno drži nad vodo. Da bi se pomeril v javnosti, tega še v sanjah ne misli. Slabe kritike. Potem bi izgubil svojo publiko, ne mogel bi se več greti ob kuharskih sposobnostih stroge stare gospodične, izgubil bi vse svoje verne odjemalce, ki danes z iskrenim srcem verujejo v blesteči naslov »gospod akademski slikar«. Človek res nikoli ne ve, kako je s to stvarjo. Saj so celo največji umetniki slabo živeli, to je znana stvar.

Dobra stara gospodična je bila v skrbeh, da bi tujcu v Monakovem ne ugajalo. Naprosila je pianistko, ki je stanovala pri njej, da bi mi razkazala mesto. Tako sva ga obredli po vseh predpisih, ogledali sva si

znamenite stavbe, spomenike, vodnjake, cerkve in splezali celo na stolp Frauenkirche. Štiristopetdeset stopnic je menda bilo. Razgled naju je poplačal za vse prestane neudobnosti. Mesto leži kakor na dlani. Zelo veliko je, vendar ne tako, da bi ga ne mogel pregledati. Pogled na predmestja spomni človeka prevratnih dni, ko so se godile po Bavarskem vse drugačne reči. Pogled nanje vzbudi željo, da bi si ogledal neoficijalne dele mesta. — Notranjost cerkve je presenetljiva. Gotske cerkve si vedno predstavljajš temne kakor je Štefanova na Dunaju. Tu pa je svetlo. Visoki stebri vriskajo do neba. Le na strop sta dahnila lahko rožnata in modra barva. Vse drugo je belo. Človek je tako majhen, tako neznatn v tej prostranosti, prostor, ki ga obdaja, vzbuja vtis brezbrežnosti.

Moja dama je bila precej velika. Njena obleka je bila nekoliko umetniška. Vse je nekam frlelo po njej od širokokrajnega klobuka do velike pentlje pod vratom. Tudi barve so frlele od rumene do zelene. Tam, zelo daleč, je bilo videti nekako naselbino.

»Ali so tam koncentracijski tabori?«

»Ali tudi vi verujete v marnje, ki jih o terorju v Nemčiji razglašajo inozemstvo? Nikdar ni bilo nemško ljudstvo bolj vdano svojemu voditelju, nikdar ni z večjim zaupanjem zrlo v bodočnost. Saj mu je tudi lahko zaupati. Er ist eine Persönlichkeit. Vsi so navdušeni zanj, predvsem mladina.«

Nemec je vedno v formi. Le kadar je sentimentaln, pozabi na to svojo čednost.

Nekoč so kradli tam krog vogala. Ko so vprašali policajja, zakaj ni prijel tatov, se je moško odrezal: »To ni moj rajon.« — Rajon zanimanja moje spremljevalke je obsegal njenega učitelja, dejala mu je Mein Meister, njen klavir, njene nastope v radiju, njenega moža in njegovo flavto, njegovo fotografiranje — in Hitlerja. Predmet moževe fotografске umetnosti je bila ona: ob klavirju, ob oknu, ob zofi, v profilu, en face, s cigareto, brez cigarete.

Njen oče je bil zelo premožen, toda je mnogo izgubil. Po njegovi smrti ni ostalo mnogo premoženja. Absolvirala je glasbeno akademijo, sedaj daje lekcije, igra v radiju in se dobro drži nad vodo.

Danes je München moderno mesto. Njegove ulice so daleč ven tlakovane, tudi hiše so visoke in so zidane, kakor so povsod. Stari rotovž in ministrstvo, ali kaj je že, sta kričeč simbol poti navzdol. Nova stavba molče trobenta o brezkrvnosti časa in njegove arhitekture.

Če pride človek v Pariz, si mora ogledati Versailles, če hoče ostati na nivoju evropskega popotnika. Če pride v Berlin, si mora ogledati Potsdam, na Dunaju pa Schönbrunn. Tudi osnovnemu načrtu nimphenburškega vrta je kumoval Versailles. — Na kaskadah tam na koncu kanala, sanjajo grška božanstva. Po alejah in nekdanjih kraljevih vrtovih se danes sprehajajo meščanje. Grejejo se na solncu in se veselijo skakljajočih studentev. — Kustoš vodi goste od dvorane do dvorane in neutrudno zatrjuje, da je to in ono najčistejši slog na svetu. Zelo ponosen je v Amalijinem dvorcu, ko lahko konstatira: V vsem dvorcu nahajamo le modro in srebrno in rumeno in srebrno barvo. Iz modre sobe v rumeno in zopet v modro. Prakrasen opaž sten in stukature stropov,

gobelini in zrcala ga vedno znova navdušijo, čeprav pripoveduje to stori-
jo vsak dan stokrat. Modra dvorana je najlepši in najčistejši rokoko
na svetu.

Cicerone, to je menda sploh posebna vrsta ljudi, njegove geste so
naravnost kraljevske. Z velikopoteznostjo poznavatelja opozarja poslu-
šalce na fresko, katere motiv prehaja na robu v štukaturo. Priljubljen
trik tega in tega mojstra. Z izrazom odličnega poznavalca umetne obrti
pokaže na dragoceno mizo, ki jo je poklonil Napoleon I. bavarskemu
kralju v času svojega bivanja v Nimphenburgu. Dalje se ustavi ob port-
retu mladega kralja: »Ko so praznovali poroko, je bilo povabljeno vse
ljudstvo. Potrli so petdeset tisoč jajec, pojedli deset tisoč piščancev,
osem tisoč gosi, devet tisoč telet, pet tisoč volov in tri tisoč prašičev.«

Ko človek zapuša zgodovinske spomenike, mu ne da miru vpraša-
nje: Kaj je neki tam zunaj? Če se zapelješ do konca cestne železnice
v Giesing, Haithausen ali kam drugam, je vse imenitosti konec. Ceste
niso več tlakovane, ulice se vegaste, hiše so nizke in pred njimi si ženske
pri vodnjaku natakajo vode. Če jih ogovoriš, te prijazno povabijo s
seboj in po vprav kokošjih stopnicah dosežeš v podstrešno sobico, v
kateri živi petero ljudi. Nizka je in temna, toda na čast gospodinji bodi
povedano, snažna. Nehote se domišliš sijajnih dvoran nimphenburških
in rezidenčnih, velikanskih lokalov uredništva vladnega organa. Čudna
obrt je vladanje in še bolj čudna reč je oblast, ki na koncu koncev
vendarle sloni na prebivalcih teh podstrešnih lukenj. Edino, kar vzbuja
pomisleke, je, da se izogibljejo političnih tém in da ne govorijo o pre-
teklosti niti o sedanosti, marveč o bodočnosti.

Dvoje je, do česar tujec ne prodre: do koncentracijskih taborišč in
do podzemlja. O podzemlju človeku ni mogoče zaslutiti drugega, kakor
njegovo stalno prisotnost in napeto pozornost. Nima trdnih oblik, zgra-
biti ga ne moreš. Včasih se zabliška iz kake besede.

»Kako ste zadovoljni?«

»No, za delavstvo ni bilo nikdar bogvekako.«

»In sedaj?«

»Saj vam pravim!«

»Ali tega ni mogoče izpremeniti?«

»Mogoče je, toda —«

*

Tramvaj je privozil v centrum. Tam ob pločniku je sedel pes, ki je
imel znamko Rdečega križa, pri nogah precej velikega moža. Sprevod-
nik je izstopil in mu je pomagal na voz. Bil je slep invalid. Postavil
se je strumno po vojaško, dvignil je roko in izpregovoril svoj Heil Hitler!
s tolikim navdušenjem in tako glasno, da ga je slišal ves tramvaj in
še cesta.

Če ta nima pameti, ki je prišel slep iz vojne, kdo naj jo ima? Zdi se,
da je še vedno kratko potegnil, kdor se je v politiki zanašal na
pamet ljudi.

Ko človek zapuša München, ima vtis, da je mestu nekdo vbrizgnil
injekcije, po katerih je vrtoglavo. Tu so odpravili pozdrave dober dan,
dobro jutro in dober večer. Pozdravljajo se samo še: Heil Hitler!

P O R O Č I L A

GLEDALIŠKA POROČILA

Anton Linhart: Veseli dan ali Matiček se ženi. Komedija v petih (štirih) dejanjih. Predelana po francoski: *La Folle Journée ou le Mariage de Figaro* par M. de Beaumarchais. Režija: dr. Branko Gavella. Inscenacija: inž. arh. Ernest Franz. Petje in godba: Vinko Šušteršič. Premijera: 15. decembra 1934.

1

Linhartov *Veseli dan ali Matiček se ženi* je svobodna in uspela dramatska varijacija na znan tema iz svetovne literature — Figarojevo svatbo — umetniško zdravo, družbeno zavedno, človeško dragoceno delo ter še danes naša najboljša komedija zaradi svoje notranje enotnosti in zaradi svojega humorja, ki je v slovenski beletriji in dramatikii zelo redek pojav. In vendar preteče od njenega nastanka do premijere v poklicnem gledališču sto pet in štirideset let. Linhartov francoski prednik Beaumarchais, ki je s svojim življenjem in delom vse do smrti smešil propadajoči fevd ter postal s Figarojem glasnik porajajočega se meščanstva, se je moral štiri leta boriti zoper kralja in aristokracijo, preden so mogli igralci uprizoriti njegovo komedijo, ki jo je Napoleon imenoval *la revolution en marche*, revolucijo na pohodu. Naša »borba« za Matička ni bila tako bučna. Zanj ni demonstriralo ljudstvo na ulici in fevdalne dame se niso trgale za sedeže pri predstavi, da bi lahko same slišale ironične sodbe o svoji čednosti in nečednosti. V Ljubljani za Linhartovega življenja ni bilo niti slovenskega gledališča, niti poklicnih igralcev, niti politične, niti literarne osebnosti, ki bi revolucionarno množico lahko osveščala o propagandni moči odrske besede. Tako je moral Linhart dočakati šele ves razvoj slovenskega igralstva.

Leta 1789. šele igrajo ljubljanski diletanti prvo slovensko igro — Županovo Micko — ki jo je Linhart priredil po odrskem produktu takratnega dunajskega modnega avtorja Josefa Richterja, čez leto dni izideta Micka in Matiček v knjigi in Linhart svojega najboljšega dela ne vidi več uprizorjenega. To so začetki slovenskega teatra. Linhart umre v letu 1795., letu dunajske premijere Mozartove opere, ki je napisana na isti dramatski motiv ter je pri predstavi skoraj propadla zaradi spretnih intrig reakcionarnih elementov. Beaumarchaisjev Figaro postane simbol za porajajoče se meščanstvo, ki v Parizu ustrahuje fevdalno aristokracijo, Mozart si utre pot v Prago in pojoči Figaro doživi glasen triumf, provincialni Matiček pa čaka na svoj prvi krst na diletantskih deskah do marčnih nemirov. Vzroke za to odlašanje je treba iskati v cenzurnih težavah z avstrijsko oblastjo, ki ji je bila že Linhartova predloga trn v peti, še bolj pa v naši takratni politični, literarni in odrski nedoletnosti. Tako igrajo Matička prvič v Novem mestu 6. januarja 1848. in v Ljubljani šele 24. januarja 1849. leta.

Zanimiva je kulturno zgodovinska poanta te ljubljanske »premijere«. Diletanti, ki so igro nedvomno naštudirali iz nekoliko sentimentalnih rodoljubnih nagibov, so vendarle zaslutili propagandno moč smeha na odru. Podčrtali so aktualnost snovi in razširili znani sodni prizor v tretjem dejanju: jecljavi pisar Budalo in podeželski advokat Zmešnjava, karikaturi avstrijskega uradnega šimlja, se pogovarjata o podeželskih šolah, o ljubljanski univerzi, o narodnem uradnem jeziku. O učinku, ki so ga dosegala ta odrska ektempora, pač ni treba razpravljati, saj so podobne zadeve še danes v tej ali oni obliki nenavadno aktualne. Ta politična ost je dajala predstavi slavnosten pečat in dnevniki poročajo, da je bilo gledališče polno, kar je moglo biti, da se je vse trlo in da »očitnega pohvaljenja in tleska z rokami tudi ni manj-

kalo«. »Najbolj v celi igri in prav ob svojim času,« to poudarjajo poročila, »pa je bil vpleten pogovor med Budalatom in Zmešnjavo čez dvojno sedanje vprašanje, namreč čez šole na deželi in vseučilišče v Ljubljani. Tudi poznej še je Zmešnjava prav dobro opomnil od uvedanja slovenskiga jezika v šole in pisarnice.« (Slovenija, 30. I. 1849.) In še drug komentar: »Vsak dan se bolj prepričamo, de tudi Ljubljana na Slovenskem stoji, čeravno nekteri še tega zapopasti ne morejo.« (Novice, 31. I. 1849.)

Prvi uspeh Linhartove komedije je bil torej političen; prvič v naši kulturni zgodovini vidimo gledališko premijero kot propagandno sredstvo: rodoljubni diletantski večer v nemškem gledališču se je spremenil v nekakšno socialno in narodnostno manifestacijo slovenske Ljubljane. V primeri z Beaumarchaisjevo pariško premijero in z Mozartovo predstavo v Pragi zavzema ljubljanski večer kajpak lilitupanske dimenzije. Beaumarchais in Mozart sta s svojim delom zrevolucionirala komedijo, opero in — občinstvo. Pri nas bi bilo pričakovati vsaj to, da bi se bila ljudem razodela literarna in odrska pomembnost prvega slovenskega komedijografa in da bi Matiček prešel v stalni repertoar diletantskih igralnih skupin, ki so se pojavljale od časa do časa. Toda Matičkova odrska pot je bila nasprotna: za dolgo let so ga pokopali v knjižnih predalih. V času čitalnic in nemškutarjenja, taborov in vse-slovsanske vzajemnosti ter prvih preprirov med klerikalno stranko in kranjskim liberalizmom se je igra spet pojavila na odru, toda le za trenotek. V tej dobi celo lahko beremo tole zabavno cvetko iz Šafaříkove zgodovine jugoslovanske literature: Schade, daß der Gegenstand des Veseli dan wirklich leichtfertig ist, so daß man jetzt eine erneuerte Auflage davon kaum erwarten darf (1780.). Papa Šafařík, ki so ga nedvomno nekoliko poučili o naših literarnih razmerah, je s svojo moralistično izjavo nehote označil odnos odgovorne javnosti do Linhartove igre: Matiček je postal literarno zgodovinska in slavistična znamenitost našega prosvetljenstva, praktično je že prešel v pozabo in navsezadnje se je pridružil še sum, da imamo opravka s »pohujšljivo« zadevo — kakor so bile cerkveno organiziranim faktorjem nekoč tudi že Prešernove pesmi in še marsikaj drugega inkriminirane sestavine porajajoče se slovenske pisarije.

Tako je životaril Matiček do prevrata. Leta 1919. so spoznali njegov prigodniški pomen za proslavo Vodnikove stoletnice: uprizorili so ga ljubljanski študentje. Leta 1923. je išla nova knjižna izdaja v zbirki Oder — za diletantske družine. Ljubljana je dobila univerzo, literarno kavarno, nebroj dnevnikov, revij in novo pečenih kulturnih veličin ter narodno gledališče — in po petnajstih letih poklicnega igralstva, sto pet in štirideset let po svojem rojstvu, je doživel Matiček svoj odrski krst. V tem poldrugem stoletju narodnjaštva, moralnih pomislekov in jezikoslovnih bojev, odlašanja, cincanja in resnih naporov je kos slovenske kulturne zgodovine, saj je v njem ujet malone ves razvoj naših umetniških, znanstvenih in odrskih prizadevanj od prvih diletantskih in provincijalnih začetkov do današnjega dne, ko se trudimo pričeti znova — s svobodnejšim, zavednejšim ustvarjanjem. Zato je Matičkova premijera na 15. decembra 1934. pomembna zlasti s kulturno zgodovinskega vidika: predstava ni bila več povod za rodoljubno ali literarno zgodovinsko manifestacijo slovenske besede, marveč bila je teatrsko dejanje, odrsko doživetje. S tem prehaja Linhart iz slavističnega seminarja in z diletantskih desk na poklicni oder med občinstvo, ki ji gledališče in igralstvo nista več rodoljubna družabna novost kakor v času marčne revolucije — in upajmo, da je s tem borba za našo najboljšo komedijo zaključena.

Zanimiva bi bila podrobna dramaturška primerjava Linhartovega in Beaumarchaisjevega teksta. Tu morem samo nakazati rezultate, ki bi jih mogla dati taka analiza,

ter razložiti, zakaj sem našo komedijo imenoval svobodno dramatsko varijacijo ter jo ocenil za umetniško zdravo, družbeno zavedno in človeško dragoceno odrsko delo.

V Beaumarchaisjevem originalu gre za socialni konflikt med gospodarjem in hlapcem, kakor je bil pozneje v tej ali oni varijanti velikokrat obdelan — za ius primae noctis, ki danes prav za prav ravno tako velja, ilegalno sicer, vendar pa po nekakšnem dogovorjenem, običajnostnem pravu. Sobarica in hišni sin iz bogate familije, stari samec in mlada deklica za vse, stalni gost in nova natakarica, no, zlasti pa primer Dobre tipkarice in Hudobnega šefa, vsa ta razmerja se dan za dnevom odvijajo pred našimi očmi bodisi v tragični, bodisi v komični luči ter pričajo za obstoj prava prve noči, ali bolje še starejšega prava vsake noči. Tako v francoski komediji zalezuje fevdalni gospod ženino sobarico, ki je hkratu nevesta njegovega sluge, in na tem bojnem pohodu za njeno čednost preizkuša na mladem paru vsa prijetna in neprijetna orožja svoje družbe — denar in gosposko naklonjenost, posredovalce in vohune, sodnijske zmešnjave in delodajalske zapovedi. Toda nasprotnikova igra je spretnejša, njegove karte so močnejše, zanj govorita sobaričina ljubezen in njeno nezavedno razredno tovarištvo, hkratu pa ima tudi sam dovolj zdrave pameti, mladostnega elana, trdožive zvitosti in smejočega se intrigantstva v svojem značaju, da zaljubljenega gospodarja lahko zaprede v zabavno mrežo malone nerazrešnih zapletljajev, iz katere ni izhoda brez poraza.

Družbeno kritične tendence te zasnove pač ni treba podčrtavati, razvidna je že iz bežnega obrisa osnovnega konflikta med obema tekmečema. Toda kljub satirični risbi propadajočega fevda, ki smeje se poginja v svoji lahkoživi sli za užitki, v svoji notranji nemoči napram porajajočim se meščanom, v svoji možganski omejenosti in telesni izžitosti, kljub nespoštljivi, krohotajoči se duhovitosti, s katero komedijograf zapleta in razpleta zmerom znova porajajoče se intrige, kljub škodoželjnemu smehu, ki ga smola fevdalnega snubca izziva pri gledalcih v parterju, kljub nedvomni avtobiografičnosti mladega meščana Figaroja — ne moreš v tej bleščeči komediji zmešnjav zaslediti pridigarskega, strankarskega, neumetniškega tona. Nasprotno, revolucionarnost igre se prenaša na gledalca veliko sugestivneje: prevratna, nova, agresivna mentaliteta je v mislih in dejanjih delujočih oseb tako ukoreninjena, notranje že tako doživeta, da jim tega ni treba umetno priklicati v zavest ali dijalektično demonstrirati pred gledališkim auditorijem. Ne da bi nameraval po zloglasni recenzentski navadi ubijati žive ljudi z mrtvimi veličinami, naj pripomnim, da za Beaumarchaisjem nisem našel avtorja, ki bi bil znal v obdelavi revolucionarnega motiva združiti družabno kritično, napadalno, satirično tendenco s tako nepremagljivo, simpatično, pobalinsko in vendar umetniško čisto, zrelo gracijo. V njegovem početju ni več intelektualno zgrajenega programa, tu je že notranje izvršen prevrat, iz teksta zveni izpoved nemirnega, večno radovednega, življenja lačnega, naivno brezobzirnega pustolovca Beaumarchaisja, ki se je iz solidne očetove urarske delavnice preril do aristokracije na dvor, med kraljeve princeze, med ministre, kupovalce visokih služb, denarne mogotce in kameleonske juriste zahajajoče francoske monarhije, dokler ni iz navidezno nedolžnega, le bleška in slave iščočega parvenija zrasel ironični sodnik svojih bivših vzornikov, sodnik, ki izreka svoje sodbe z duhovitostjo, ki ji ni nasprotnika. Tako se porodi iz intimnega, zasebnega doživetja meščan Figaro, po svojem izvoru zrealna podoba avtorja samega, toda zaradi svoje prepričevalnosti predhodnik in simbol revoltirajočega meščana. Z njim zazveni vojna napoved doraščajoče nove družbe staremu fevdu in oblika te vojne napovedi je meščanska komedija par excellence.

Kvaliteto Linhartovega pijonirskega prijema čutimo že pri prvi, splošni primerjavi z originalom. Njegova predelava ni zgolj prevod ali lokalizacija v običajnem pomenu teh izrazov. Res, ohranil je nemirnega duha francoskega avtorja, vodilni socialni

konflikt, značilne poante in odrske iztočnice, osnovne karakterne poteze delujočih oseb, uporabil je večino prizorov v prvotni obliki ter prevel nekatere dialoge skoraj dobesedno — toda kljub tej tesni zvezi s svojim prednikom je preoblikoval vso snov po lastnem doživetju, presadil je odrsko dogajanje iz francoske visoke aristokracije med naše podeželsko plemstvo, spretno uglasbil brušeni, po tradiciji izoblikovani francoski dialog v šegavo, hudomušno baročno kranjsko svoje okolice in vse to z odrskim instinktom, ki mu v vsej poznejši slovenski dramatikni ni primere, če pomislimo, da se je vse to zgodilo dobrih sto let pred nastankom našega poklicnega igralstva. Značilno je, da se je tudi Matiček, nosilni agens vsega dogajanja, kljub tesnemu sorodstvu s Figarojem, nehote prelevil iz mladega francoskega meščana, ki živi v »središču sveta«, v kmečkega navihanca, ki uspeva pri gospodi bolj s svojo duhovito pasivno rezistenco kakor z napadalno satirično žilico. Vendar ni dopustna trditev, da bi bil Linhart omilil revolucionarni original do nedolžne vesele dogodivščine, do veseloigre zaradi veselja, kakor smo doslej običajno sodili na prvi pogled. Duh, ki preveva Beaumarchaisja in Linharta, ima iste stvariteljske korenine, samo oblika in usmerjenost prevratnega čustvovanja v obeh je drugačna, kar je samo po sebi umljivo: pustolovec iz družbeno visoko razvite evropske države postane borec za nov družabni red, socialna agresivnost kranjskega prosvetljenca pa se nujno giblje bolj na narodnostni ravnini, njegov družbeni odpor se usmerja prav tako proti gospodi, ali ta gospoda, njen življenjski sistem, njen odnos do podložnikov, njeno sodstvo, vse to je tujega izvora. Zato tudi konflikt med gospodarjem in slugo ni tako neposredno nabit z bojevitostjo meščanske čustvenosti, saj se boj med Matičkom in baronom Naletelom dogaja v Linhartovi ožji domovini, na Gorenjskem, kjer imamo še danes opravka z dvema drugima družbenima odtenkoma — kmetom in »gospodom«. Kmet pa po svoji naradni navezanosti na zemljo ne more biti revolucionaren, njegovi upori proti vladajočim so zmerom le dejanja iz samoobrambe — zato tudi Matiček ne izziva svojega barona tako zavestno, ne argumentira tako ostro kakor mestni Figaro, saj izvirajo njegove uspešne intrige veliko bolj iz kmečke zvitosti, iz fantovske nagajivosti in iz zdrave zaljubljenosti, torej večinoma iz samoobrambe. Toda prav ti primerjalni odtenki v obeh tekstih pričajo za Linhartovo odlično družbeno zavest, za njegov zdravi umetniški prijem, ki nujno kaže na krepko razvito človeško osnovo. Tem Linhartovim naravnim darovom moramo pripisati nastanek naše najboljše komedije.

3

Kulturno zgodovinski pomen naše premijere sem kratko nakazal že v uvodu; dolgoletno cincanje okoli Antona Linharta je navsezadnje le privedlo do dejanja. Po nestalnem značaju naše običajne repertoarne politike sicer ni mogoče ugeniti, ali je bila ta odločitev le slučajna, ali pa, da je Matičkov krst res že pričetek cikla kvalitetnih slovenskih iger, ki se je o njem že toliko govorilo in pisalo, češ, tak izbor naj bi tvoril temelj nekakšnemu stalnemu sporedu dramskega gledališča — vsekakor pa je treba to kretjnjo upravi šteti v dobro.

Režijo so dodelili stalnemu gostu *dr. Branku Gavelli*, ki je doslej pri nas pripravil večino maloštevilnih nadpovprečnih večerov zadnjih let. Že iz njegovega zanimivega razgovora z urednikom »Gledališkega lista« (sezona 1934/35, št. 8) zvmemo, da je nekajkrat režiral Beaumarchaisjevo komedijo in Mozartovo opero, toda tudi brez tega podatka bi lahko sklepali po njegovi odrski interpretaciji slovenskega teksta, da dobro pozna francoski original. To znanje daje njegovemu delu trdno ogrodje: socialni značaj osnovnega konflikta med baronom in slugo, duhoviti razplet sproti porajajočih se intrig, neprisiljeni potek bleščečega dialoga — vse te skupne poteze obeh varijant so pravilno dojete, krepko izražene in tudi organsko poudar-

jene. Če prištejemo k temu še značilne kvalitete običajnih Gavellovih režij — prostorsko spretno rešene prizore, ki v svojih najboljših primerih kažejo malone slikarsko ubrano kompozicijo, veliko iznajdljivost v podrobni psihološki obdelavi igre, dobro odmerjen igralni čas ter izrazit čut za mero — dobimo za rezultat živo, gladko potekajočo, sugestivno predstavo.

Sancin lahko šteje svojega *Matička* k uspelim kreacijam večjega formata, ki jih je pokazal v zadnjem času: vitez *Bledica* iz *Shakespeareovega Kar* hočete, stari profesor iz *Milijona težav* *V. Katajeva*, baron *Lenbach* iz *Krleževe Agonije* in druge. Njegov razvoj v karakternega igralca je začel pri dr. *Gavelli*, zato je bilo tudi pričakovati, da bo prav pri tem režiserju znova dokazal svoj igralski repertoar. Telesna gibčnost, neprisiljena zgovornost, tenak posluš za skupno igro — te karakterne posebnosti nedvomno usposabljaajo *Sancina* za interpreta v *Linhartovi komediji*. Vendar se mi zdi bližji *Figaru* kakor *Matičku*, kar lahko izvira iz igralčeve ali režiserjeve zamisli — ali pa tudi iz mojega morebiti nekoliko subjektivnega opazovanja. Videti je tudi, da ga dolgi tekst ponekod utruja, da se mu primerijo mrtva mesta, kjer se igralsko in govorno ponavlja ter tako neopazno ovira svobodni potek dogajanja. Mimo teh nedostatkov, ki naj ne ostanejo trajni, pa pritrjujem recenzentom, ki so v tem primeru podčrtavali prožno, prikupno, inteligentno *Sancinovo* igro.

O *Levarju* pač ni treba ponavljati, da vsebuje mimo bogatega naravnega materiala tudi nedvomni format za velikega igralca. Kadar se instinktivno ali po režiserjevi sugestiji skladno uvrsti v skupno igro, se ta format tudi pokaže — v trenutkih igralske nesigurnosti pa precej ožive nekatere njegove solistične navade, deklamatorski ton, sikajoč nazalni smehlaj, glasovna neubranost s soigralci: pred nami stoji nekdanji junaški bariton, ki po stari operni tradiciji uveljavlja svojo govorno in telesno premoč brez ozira na druge. Te razvade, ki po navadi izvirajo iz že omenjene igralske nesigurnosti, iz nejasne zamisli ali pa tudi iz prerahlega režiserjevega prijema, so se tu pa tam spet vidno pokazale pri baronu *Naletelu*. Sicer bi *Levarja* marsikdo, lahko zavidal za opravljeno delo, toda če pravično sodimo, moramo njegovi kreaciji pripisati več odrske rutine, impozantne telesnosti ter besedne akrobatike kakor pa svobodne, sproščene igre.

Nasprotno pa se je igra gospe *Nablocke* stopnjevala do pravega teatarskega dogodka. V drugem dejanju vidimo, kako fevdalna gospa baronica posluša sobaričino pripovedovanje o zaljubljenem *Tončku*, kako se napol koketno, napol materinsko nasmiha preplašenemu dečku, ki ji prepeva sentimentalni kuplet, kako se izgovarja in zapleta pred možem, ki je zavohal dvoumno situacijo, ki je prav za prav prešla, še preden je nastala. Vsa ta ženska zmešnjava napol nedolžnosti, napol krivde, napol resnice in napol laži, vse to popravljanje las, mahedranje s pahljačo, ginljivo okorno dokazovanje z rokami, ves ta klobčič igre, videza in resničnega razburjenja priča, da igralka obvlada svojo snov.

Zdrava pamet, nesentimentalno čustvovanje in sveža hudomušnost *Matičkove* neveste *Nežike* se dokaj srečno ujemajo s komedijantskimi sredstvi *Mire Danilove*; v svojih najmočnejših prizorih, zlasti v skupni igri s svojo gospodarico, nas prav tako prepriča kakor njena soigralka *Nablocka*; boljšega spričevala ji pač ni mogoče dati.

Druge figure so bolj ali manj dekorativno razvrščene okrog tega osnovnega četverokota. Star maškeradni domislek — ki se zaradi mikavnosti zlasti v komediji zmerom obnese — oživlja študenta *Tončka*, mladega varovanca gospe baronice: njegovo vlogo igra ženska v moški obleki. Gospa *Šaričeva* rešuje to nalogo dokaj spretno in gracijozno, vendar pa je bil njen študent na premijeri veliko svobodnejši, živahnější, narurnější in zato tudi sugestivnejši kakor na reprizi, ki sem jo videl mesec dni pozneje. Jerica (*Vida Juvanova*), županova hči, ki nima veliko drugega opravila kakor koketirati s študentom, je svojemu partnerju, bolje: partnerici, igral-

sko enakovredna, dasi čutimo v tej kreaciji veliko več tehnične dovršenosti, igralskega odličnjakarstva, kakor pa elementarnega komedijantskega diživetja. Nasprotje razumsko fundirane Vide Juvanove je *Potokar*; tudi v pijanem delavcu Gašperju se razodeva kot igralca po božji volji, ki pa zaradi nekakšne nediscipliniranosti nikdar ne more docela izkoristiti svojega naravnega talenta. Pisarji in pravni pismouki Žužek, Budalo in Zmešnjava — sicer igralci od formata: Kralj, Daneš, Cesar — to pot niso izčrpavali svojih nalog. *Kraljev* Žužek sicer razkazuje svojo odlično masko soigralcem, sicer pa je nekam dolgočasen, enoličen, neizrazit — *Daneš* oblikuje svojega jeceljavčka le preveč grobo, skoraj operetno shematično — *Cesar* je kot podeželski advokat spet prekrasen v maski ter v nekaterih podrobnostih, toda tudi pri tej vlogi, ki jo nedvomno zelo rad igra, je že kmalu po premijeri zbolel na svoji običajni nezmernosti, ki ga potlej od predstave do predstave polagoma zapeljuje v čimbolj nepotrebno karikaturno pretiravanje.

Množico je režiser v prizorih še dokaj spretno razgibal, toda kolikor morem soditi po reprizah, bo šla zadeva s komparzarijo svojo običajno pot: ples, petje, prihajanje in odhajanje, vse to zapušča na premijeri prijeten vtis, nato pa se prične skupinska igra rahljati in odslej se rahlja od predstave do predstave, dokler se docela ne razbije.

Filip Kalan.

R A Z N O

ALI VESTE

da je Miguel de Unamuno, največji španski živi pisatelj, ideolog in eden najmočnejših duhovnih pripravljalcev republike, praznoval 29. septembra sedemdesetletnico.

da je poljska *Akademija za literaturo* podelila »*Literarno nagrado za mlade*«, ki jo morejo dobiti samo manj ko trideset let stari pisatelji, pesniku *J. Kureku*. Nagrada znaša 3000 zlotov. Kurek se je rodil l. 1904. v Krakovu in je izdal svojo prvo knjigo l. 1925. V literaturi je zastopnik moderne romantike.

da se je v Atenah ustanovil odbor za postavitve *spomenika* neznanim avtorjem *grških narodnih pesmi*. Predsednik tega odbora je grški pesnik *Kosti Palamas*.

da se morajo Katalonci še vedno trdo boriti za svoje pravice. V zadnjem času je madridska vlada spet močno omejila v katalonskih šolah pouk v katalonščini, češ, da se s tem preveč širijo separatistične ideje.

da je na koncu novembra umrl znameniti mehiški lirik *Luis G. Urbina*.

da je izšlo v letu 1933. v Evropi 5866 prevodov. Največ prevodov je doživel Wallace, in sicer 82. Samo v italijanščino je bilo prevedenih 35 njegovih kriminalnih romanov. Na drugem mestu je Galsworthy, ki so ga to leto največ prevedli Madžari. Od vseh jezikov se danes največ prevaja iz angleščine in nemščine. Francija je šele na tretjem mestu, njej slede Rusija, Italija, Poljska, Češka itd.

da je...

Nabral Mirko Javornik.

Naročnikom!

Pravkar je izšla druga redna knjiga za letošnje leto

LYTTON STRACHEY

KRALJICA VIKTORIJA

B I O G R A F I J A

POSLOVENILOTON ŽUPANČIČ

Lyttona Stracheya, ki je že pred par leti umrl, smatra evropska kritika za najboljšega sodobnega biografa. Nihče drugi ne zna zgodovinskih osebnosti prikazati v tako zelo človeški luči in obenem tako plastično. „Kraljico Viktorijo“, ki je tudi po opremi na višku, bodo prejeli naši naročniki, ako je že niso, v par dneh.

Cenjene naročnike

prosimo, da nakažejo naročnino za mesec marec. Ne zamudite nobenega obroka, ker čim več se nabere, tem težje je potem nakazilo.

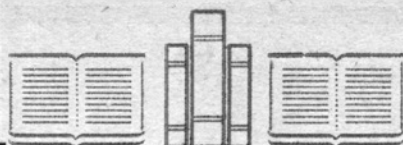
Pridobivajte novih naročnikov. Oglejte si knjižne nagrade v prejšnji številki Modre ptice

*

Ako pridobite enega naročnika, Vam vežemo en letnik revije Modre ptice brezplačno

*

Ali ste že poslali revijo v vezavo?

**Salda-konte, štrance, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***